

A MAGYAR

I P A R É L E T

TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE.

IPOLYI ARNOLD

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULATNAK POZSONYBAN

1877. AUGUSZTUS 23. TARTOTT VIDÉKI NAGYGYŰLÉSÉN.

Különnyomat a »Századok« magy. történelmi társulat közlönyéből.

BUDAPEST.

NYOM. AZ »ATHENAEUM« E. TÁRS. NYOMDÁJÁBAN.

1877.

Tisztelt közönség!

A történelmi társulat ez idei vidéki nagygyűlését megnyitva, tartozom mindenek előtt annak kijelentésével, hogy a társulat hazafiúi kötelességet vélt teljesíteni, midőn Pozsony meg-tisztelő felhívására e nemes várost választotta tanulmányaira gyűlhelyül.

Pozsony oly fényes napokat adott a magyar történelemnek, melyek elenyészhetlen betűkkel vésvék lapjaira.

A naptól fogva, melyen a megalakult magyar birodalom egyik véghatára lőn, egy tapodtat sem hátrált őrhelyéről; egy talpalatnyi tért sem adott fel, egy arasznyi földet sem vesztett el az ország határából. Mint végső őrszem, kiteve bár az erőszak minden rohamának s a kísértet minden csábjainak, soha egy percig sem ingott meg hűségében, és mindenkor teljesítette a haza iránti kötelességét,

Tízszernél is többször ostromolva, és mintegy ötször be is véve, mindég visszakerült. Lakói és népségei egész ivadékai egymásután elhulltak a küzdelemben, mások egy szálig kivesztek védelmében. De a hely megmaradt. Vitézségük és hűségük megtartotta azt a nemzetnek.

A régi magyar hadrendszer szerint itt állottak előbb az ország végvidéki határvonalán az ellennel szemben a nemzet szövetséges rokon magyar népségei, a székelyek, a kunok és besenyők előhadai.

Kezdvén pozsonyi várhegy erdősége őrségétől, s a városnak most egyik utcáját képező Magyar- vagy Szép-Falvától, a Morva folyam határvonalán, a mai pozsony-megyei Szókelelyfalva és Küküllő helységein át, (mint a mai Szikulát és Kukulót még az okmányok és helyiratok nevezik), egész Szokolca Őrmezéjéig, (mint ezt egy XIII. századi

mas és virágzó i p a r a volt. Ez emelte hazánk többi nagy városai fölé. Ez képezi épen úgy ma is, mint a múltban legnagyobb dicsőségét. S ez az, Uraim, mit nem is várnának talán, a mi jelenleg itt Önöknél történelmi tanulmányaink egyik előkelő tárgyát képezendi: az ipartörténet. Városuk és hazánk múltja, iparos élete és fejlődése történetének kutatása. Hogy vele a jelent, mely virágzásának az ipar egyik főfeltétele, méltón elkészíthessük. Városuk régi és dús levéltára e részben is kétségtelenül Magyarország ilyennemű emlékeinek egyik legdúsabb s legbővebb tárárt nyújtja.

A magyar történelmi társulat fölismerve valódi hivatása sokoldalú feladatait, rég letért az eddigi történelmi irány azon tág és járt országútjáról, melyen csak az uralkodás és a hadak társzekerei robogtak előtte, csak a győzők és legyőzöttek »io triomphe« és »vae victis« lármája hangzott fel feléje.

Minden gyűlésünk eddig is erősen hangoztatta már, hogy a kútfőkutatás és kritika, a kellő feldolgozás és előadás mellett, különös feladatunkat képezi hazánk elhanyagolt műveltségtörténete. De aligha juthattunk valahol e tekintetben dúsabb mezőre, mint Önök városa múltjában és levéltárában.

Nem is szólok most részletesebben Pozsony ama magasabb műveltségi és műtörténeti életéről, mely itt Magyarország legnagyobb gót dómját, a koronázási főegyházat alkotta; melynek nagysága oly híres volt, hogy példabeszéddé vált: miszerint nem fér el saját városában; mert homlokzata a város falain kívül állt. S a mi ennél is több, s mit talán mondanom sem kell, hogy Magyarország legtökéletesebb, legművészibb alkotása is a magasztos gót csücsív ízlésben itt maradt fen a ferencziek Szt. János kápolnijában és tornyában. Míg amaz műstyljének egész problémáját megoldotta, azon részében melyben kiépült: az egész pompás csarnok oly szervezeten lévén alkotva, hogy az ívsüvegeken s ablakpárkányzati alapfalain kívül nincs egy arasznyi szervezetlen faltér, mely tagozva nem volna. Addig torony épülete a góthika híres torony alkotásai legjobb példányát mutatja hazánkban.

De a műveltség és műtörténet eme magaslataira, melyeket

már más tanulmányaimban voltam szerencsés előtüntetni, sem szándékom most emelkednem.

Ha a történelemnek ma, midőn itt ünnepet ül, e részt valamit kiemelni kell: úgy az méltán a város ama kitűnő érdeme lenne, hogy az elsők közt volt e nagyszerű középkori műemlékei restaurációja létesítésében. Mert ha valamire, úgy erre bizonyára áll nálunk a classica i mondat bölcsessége: *Nec minor virtus parva tueri*; kik mindig könnyebben tudunk szerezni, mint a szerzetet jól fentartani; amint naponkint láthatjuk is nagyszerű műemlékeinket a gondatlanság és hanyagság, a műértelem és műérzék, az emelkedettség s áldozatkészség hiánya miatt szemeink előtt elveszni.

Pozsony lakosai lelkipásztoruknak minden dicséretet felülmúló buzgósága s egyes polgárai áldozatkészsége által nagybárá saját filléreikkel állították eredeti műízlésében helyre városuk, életük és történetük e nagyszerű műemlékét, koronázási egyházukat.

Itt álltam még úgy szólván önök körében, midőn e nemes eszme született, annak bölcsőjénél, mint Pozsony műemlékei conservatora, barátságos viszonyban a férfiúval, ki az eszmét felkarolva megérlelte és kivitte, s az építészszel, kinek művészete létesítette. És most örömmel lehetek tanúja s ünnepelhetem társulatunkkal a nagy mű bevégeztet és sikerültét. Bár kevesebb későbbi emléke esett volna áldozatául. Mert történelmi társulatunk mit sem ünnepelhet méltóbban, mint ily példás hazafiúi tényt; mint az ily monumentális emelkedettséget, a hazai s egyházi műemlékek iránti magasztos kegyeletet; milyent újabban még fájdalom, hazai városaink alig egyikéről jegyezhetett fel története könyvébe.

Ha mégis műtörténetük e magaslatán sem kívánom önöket tartóztatni, oka hogy Pozsony városa műveltség történetének arra a tágabb termő mezejére kívánunk kilépni, melynek műemlékei is létüket köszönik, melynek csak egyik dúsabb kalászat képezik.

S ez uraim az *i p a r t ö r t é n e t* tere!

Amint társulatunk a hazai műveltségtörténet tanulmányozását egyik feladatául kitűzte, azonnal fel kellett ismernie

ennek egyik legdúsabban termő talaját, az ipartörténetet. Természetes volt, hogy amint új lépést kívánt előre tenni e téren, mindenekelőtt az i p a r é l e t és i p a r t e s t ü l e t e k történetadatai gyűjtésével és vizsgálatával kellett e munkát megkezdenie.

Társulatunk ez évi ülészakájában már külön bizottságot rendelt e célra, mely az ipartestületekre, nevezetesen a czéhekre s azok szabályaira és szervezetére vonatkozó adatokat lehető teljesen állítsa össze; hogy ezeket rendszeres munkálatban feldolgozza. Mi által reméljük Magyarország közművelődése egyik ágának, az iparnak, s ezzel nevezetesen városaink ipartestületeinek és kereskedelmének, polgárai s iparosai életének s történelmének okmányai teljes gyűjteménye corpusát, rendszabályai egész codexét képes lesz megalapítani.

Ámbár pedig erre mindjárt kezdetben csupán a főváros központi intézetei és gyűjteményei, az országos levéltárak, a nemzeti múzeum, az akadémia és egyetemi könyvtárak egymaguk csak mintegy 3,000 darab czéhszabályt szolgáltatnak. Ámbár a körözésül szétküldött kérdőpontokat tartalmazó ívek dús aratást és betakarítást immár is ígérnek; mégis aligha csalódom, ha kimondom, hogy ennek egyik legtermőbb földjére itt jutottunk az önök városában.

Kevés városa van az országnak, mely az ipar és kereskedelem terén oly nagy sikert volna képes felmutatni, mint Pozsony, mely leginkább az iparnak köszönheti nagyvárossá emelkedését, virágzását és jólétét, valamint története magasabb napjait.

Nem volt még az ország egyik fővárosa, nem állottak még mai fényes terei és utczái. A mai szép sétatér, a színház és város-terem helyén még a dunai harcsákra halásztak, vadkacsákra és szárcsákra vadászhattak, mikor ipara máris magas fejlődésnek indult. És alig is van hazánknak városa, mely erre bővebb adatokat is szolgáltatathatna, és nagyobb ipartörténettel is bírna. Még kevesebb rendelkezik oly rendezett dús történetkútfőkkel e tekintetben, mint önök városa nagyszerű levéltára, melyet, ha a magyar történetíró egy irányban sem nélkülözhet, legkevesébbé teheti ezt az, a ki Magyarország ipartörténetét vizsgálja s egykor megírandja. Városuk régibb s újabb jeles történetírói: Bél és Bal-

lus, Motkó és Rakovszky, Römer és Könyöki mindenütt átláttatták már ez alapot és rámutattak irataikban.

E kincs az, melynek kutatására jöttünk ide az ország egyik legdúsabb bányájába, első ipartelepei és fészkei egyikébe, hogy felvehessük azt s felemelhessük ennek történetét hazai történelmi egyéb tanulmányaink és disciplináink magaslatára. Ez az, mire igénybe vesszük szíves vendéglátásukat és fogadásukat; ez, a mivel azt részünkről viszonzni óhajtjuk.

Történelmünk legfényesebb lapjain is kevés hely jutott eddig az ipartörténetnek. Legsötétebb s legelhanyagoltabb részét képezi e kérdés, mely mindenütt űrt és hiányt mutat. Pedig a ki az ipar méltó történelmét megírandja, az az emberiség legszebb lapjai egyikét, a szorgalom s az erény, a munka és mérséklet, a szellemi s anyagi haladás és jólét, a polgárisodás és művelődés valódi történelmét fogja megírni.

Az újkor csak az ipar által emelkedett fel arra a magaslatra, melyen áll. Alig van egy eszméje vagy ténye, melynek a régi civilisatio nem adott volna már teljesebb kifejezést. Csak egy van, mit nem ismert: a jognak és szabadságnak azt az általános társadalmi érvényét, melyet csak a szabad munka és ipar képes nyújtani mindenkinek. A szellem ama felsőbbsege, mely a testet s anyagot uralma alá veti, – mint ennek eszméje és tana már legelőször és legmagasztosabban a vallásban nyilatkozik, – teljes kifejezést nyer a szabad munka és ipar által az anyagi életben is, midőn a nyers anyagot hasonlóan szellemével meghódítva, magának szolgáltatja. Ez által pedig egyszersmind egyéni szabadsága és függetlensége kezességét megnyeri.

S ez képezi uraim, az ipartörténelem magas ethikai és politikai jelentőségét.

Méltán első-rendű feladatunk tehát amaz űrt betölteni, a hiányt pótolni; és felmutatni az ipartörténelem ez újabb méltóbb irányát, mely képes még nemcsak a múlt, de a jövő virágzásának is alapjait és feltételeit kijelölni.

Hazánk története sem volt pedig e részt oly szegény a középkorban, mint azt későbbi hanyatlási korszakunkban találjuk. Ebben is lépést tartott sokáig a nyugati civilisatio intézményeivel, miután azokat egyszer elfogadta volt. Csak rá kell mu-

tatnunk ez intézményekre. Vizsgálunk kell azok eredetét és fejlődését, hogy azonnal felismerjük azok jelentőségét is hazai történelmünkre és nemzeti életünkre.

A hányszor ily kutatásra kiindulunk, mindig magasra tartjuk a nagy elveket, melyek minket ezekben vezérelnek. A míg egy kézzel tudós társaink kutatgatják a levéltárak elsárgult hárttyáit és okmányait, addig történelmi társulatunk másik kezével és mintegy mutató ujjával igyekszik kitézni a nemzeti történelmi élet magasabb elveit és irányait. Nyilvánosan hirdetni kívánjuk ezeket ilyenkor, nagygyűléseink alkalmával, megnyitó beszédeinkben, hogy mintegy számot adjunk munkálkodásunkról. Önök elé terjesztjük azokat, hogy figyelembe ajánljuk; és ha méltánylásukkal találkozunk, céljainkat istápolják hazafíúi közreműködésükkel. A történetírás szigorú pártatlanságával levonjuk ilyenkor a leplet történelmi életünk leggyengébb és sértékenyebb részéről is. És valamint ilyenkor a múlt alkalommal szóltunk így a magyar nemzetegység s az államnyelv történeti alakulásáról, úgy tesszük azt most, szólva nemzetünk egy másik létkérdéséről, ipar életünk történeti fejlődéséről.

Az iparélet történelme egyike amaz új tanulmányoknak, melyekkel korunk csak most kezd foglalkozni. Nemcsak nálunk nincs még megírva valódi története. Másutt sem emelkedett az még a történelem ama magas színvonalára, melyen a népélettel és művelődéssel benső összefüggésében előállítva látnók. Nem mintha a kérdést nem tárgyalta volna a történet, és nem fejtegetnék számos monographiák. Még nálunk is a század kezdete óta foglalkoztatta a kiválóbb szellemeket és jelesebb történetíróinkat. Fessier és Engel, Bredetzky, Korabinszky, Berzeviczy és mások nem egy pillantást vetettek mélyébe, s irataikban becses adatokat szolgáltattak felőle. A magyar tudományos Akadémia már fenállása kezdetén felhívta rá a figyelmet; és pályázati versenyén Horváth Mihály és Kossovics nagybecsű kísérleteit megkoszorúzta.

De mindezzel a közszükség már be nem érheti. A kor igénye magasabb ipartörténelmi irányra van intézve. Eddig mond-

hatni sem a kútfők, melyekből méríteni lehetett volna, nem voltak felfedezve és megnyitva ez irányban, sem korunk nem érezte még annyira szükségét. Mondjuk ki egyszersmind valódi okát, a tárgy iránti történelmi érzéknek is hiányát. Nem volt, de nem is lehetett iránta a történelmi érzék még kifejlődve.

A történelemmel is úgy vagyunk, hogy csak akkor fogja fel bizonyos események, kérdések és tények magasabb horderejét, csak akkor igyekszik azok megfejtésére, midőn a nap égető kérdésévé, midőn már politikai és társadalmi problémákká fejlődtek. Mert kétségtelenül érvényes az újabb történelmi és politikai iskola felfogása, hogy a magasabb politika első és nélkülözhetlen tulajdona, a történelmi érzék, mint viszont ennek a politikai.

Állítsuk csak ama rendkívüli jelentőségű s tiszteletet gerjesztő intézményeket, melyeket a munkásosztályok és ipartestületek alkottak, a történelemben is az őket megillető helyre, s mily világot vetnek azonnal egész körükre. – Még a kardok csörgésén, a vivógépek s ostromágyúk moraján át is megértjük az orsók pörgését s az üllők ütését.

A közép- és újabb-kor összes korszakias mozgalmainak rugói, a polgári és társadalmi szabadságtól az önkormányzatig vagy az állóhadakig mind az iparintézményekben található fel.

– Nélkülök alig vagyunk képesek ezek phaenomenomait s átalakító erejét felismerni. – De a régi történetiskola még úgy vélekedett, hogy leszállana méltóságos állásáról, ha a nép és nemzetélet e részleteibe ereszkednék.

És maga is korunk nagy történetírója: Macaulay, midőn országa egy királyának korszakát, kezdve a tróntól a kunyhóig oly fényesen rajzolta, alig talál a szakasz végén néhány lapot, melyre az ipar történetét feljegyezze. »Mit sem mondtunk még.«

– úgymond ő e szakasz végén, »a munkás, az iparos népről. Nem is mondhatunk sokat. Ép ez a néposztály az, melyről legkevesebb tudósításaink vannak. Az időben a philantropok még nem tartották kötelességnek, s a demagógok nem nyereségnek a munkások nyomoráról szólni. A történetírás sokkal inkább el volt foglalva az udvarokkal és táborokkal, hogysem a munkás és kézműves kunyhójára és padlás szobája számára egy sora is maradt volna. – Jelenleg a sajtó sokszor egy nap alatt több értekezés

és szónoklatot közöl a munkások sorából, mint akkor évek egész hosszú sora alatt.« – És míg maga Macaulay is páratlan előadásával az udvar, a ministerek és parlament magasan hangzó nagy elv-kérdései- és vitáira, valamint apró adomáira és szószátyárságaira annyi gondot fordít; elégnek vélte néhány szép képpel és hangzatos szólammal elvégezhetni Anglia ama hatalmas ipara páratlan történetét, melynek kereskedő gályái inkább, mintsem hadi hajói hódíták meg neki a félvilágot. Mert míg kereskedelme s ipara birtokába vetették a nagy mogulok s a maharadzsák arany birodalmait; fegyverei nem voltak képesek megtartani saját fiai amerikai gyarmatait.

Azóta az újabb história felismerte már az ipartörténet jelentőségét. Felemelte már a történelem színvonalának ama magaslatára, melyen mint egyik leglényegesebb társadalmi tényező helyet foglalt. Felismerte, hogy az ipar consolidálása, az ipar-egyesületek és testületek, a céhek, a gildek, compagniak s egyéb ily kereskedelmi s iparos társulatok alakulása legalább is oly korszakias tényt képez a népek történetében, mint akár a népvándorlások s a keresztes hadjáratok, akár a politikai forradalmak vagy a hitújítási mozgalmak. Hogy éppen úgy egyike volt ama tényezőknek, melyek új birtok és nemzetgazdászati, valamint polgári és társadalmi forradalmakat idéztek elő.

E magaslaton mutatják be újabb történelmi tanulmányaink az iparélet történelmét, mint világtörténelmi tényezőt.

A történetkutatást foglalkoztathatja máig az ipartársulások és testületek eredete és keletkezése, azok szabadságai és joggyakorlata. De az kétségtelen, hogy ezek a világnak új képet adtak, az emberiség egész osztályait átalakították, a nemzetek életében új korszakot alkottak.

Kereshetjük és vizsgálhatjuk máig azok eredetét és fejlődését. Kétes lehet még mindig, vájjon a római gyarmatok városainak és municipiumainak, minők hazánk pannóniai és dáciai telepein is voltak, iparos szabad *d e c u r i a l i s*, vagy skláv rabszolgai *t e n n i o r u m c o l l e g i u m* aiból maradtak-e fen első elemeik; vagy hogy csak ezek szerint alakultak át a kereszténységgel a római jogot s intézményeket felvett középkorban; mint ezt a régibb történetírók és romanisták Heineccius és Beier,

Savigny és iskolája, Moritz és Kindlinger, Bodmann és Gemeiner és részben még Eichhorn, valamint maig Leo és Mone tanították. Vagy mint mások, nevezetesen a canonisták és germanisták, Maurer és Wilda, Gfrörer, Schmoller és Stieda azok ellenében, ezek keletkezését, már közelebb a középkor egyházi és társadalmi intézményeiben találták. Majd törvényes hatásai és jogkörük, szabadságaik és befolyásuk vizsgálatával is szakszerűen foglalkoztak *). Kétségtelenül méltó tárgy lőn arra, hogy már jelenleg, az újabban berendezett legjelentékenyebb egyetemek egyikének, a strassburginak államjogtudományi seminariumában e szak mai legkitűnőbb írója Schmoller felőle rendes előadásokat tartson.

A fejedelmek és főpapok, nevezetesen a székesegyházak és monostorok udvarai szabados szolgálai s udvarnokai, a conditionariusok és mansariusok, (mint hazai okmányainkban is Sz.-Tsván óta az Árpád korszakon át ezek alatt az iparosokat jelentik), képezik amazok udvarai szolgálatában a mesterségeket űző első

*) Átnézetül ez irodalom újabb és régibb főművei e tekintetben Heineccius: De collegiis et corporibus opificum. Hallae 1735. – Beier: De officinis opificum. De artificibus palatini». – De instrumentis. – Gfrörer: Geschichte der deutschen Volksrechte im Mittelalter. – M a z o r o z: Histoire des corporations françaises d'arts et métiers. – Maurer: Geschichte der Frohnhöfe und der Hofverfassung. – Geschichte der Städteverfassung. – Arnold: Verfassungsgeschichte der deutschen Freistädte. Winzer: Die deutschen Bruderschaften des Mittelalters. – H ü l l m a n n: Städtewesen im Mittelalter. – Wilda: Das Gildewesen im Mittelalter. – Handorf: Zur Geschichte der deutschen Zünfte. – Schönberg: Zur wirthschaftlichen Bedeutung des deutschen Zunftwesens im Mittelalter. – Sch n r o l l e r: Strassburgs Blüthe und die volkswirthschaftliche Revolution. És ugyanaz: Strassburg zur Zeit der Zunftkämpfe, und die Reform seiner Verfassung und Verwaltung im XV. Jh. – Stieda: Zur Entstehung des deutschen Zunftwesens. 1877. – Ezekhez járulnak a városi törvénykönyvek és czéhszabályok gyűjteményeinek nagy kiadásai, mint a francziákra, párisiakra: D e p p i n g Collect, des documents sur l'Hist.: B o i l e a u Reglements sur les Arts et metiers XIII-dik századi gyűjteménye. L a c o m b l e t alsó rajnai, G a u p p, M e y e r, G e n g l e r, Y z s h o p p e, R ö s s l e r, B i s c h o f, W e i s z stb. német gyűjteményei. Nálunk a régibb K o v a c h i e b Codex juris Tavernicalis mellett újabban Krön es Geschichte und Rechtsquellen aus Ober-Ungarn, és nevezetesen M i e h n a y és L i e h n e r Budaváros törvénykönyve teljesen e színvonalon áll. 1244 -1421-ig.

iparosokat és testületeiket; a mint ezek szabadon bocsátva és később egyesülve mestereik alatt dolgoztak.

Ott találjuk rendesen őket nagyobb számmal s az ipar virágzóbb gyakorlatában először a főegyházak és monostorok műhelyeiben. Hol a szerzetesektől tanítva és vezetve, ezek s az egyház számára a fővegtől a saruig, s a viaszgyertyától és pecsét-től a zománczos aranykehelyig, az oltár s a dóm toronycúcsáig minden kezdetben velők s általok készül.

Ok népesítik a királyi s főúri vár, a székesegyház s a monostor környékét. Letelepelve képezik s alkotják tövében a várost iparukkal és vásáraik sokadalmaival. Ennek legéletrevalóbb elemét a szabad vagy szabadon bocsátott, gyakorlott és kiképzett iparosok szolgáltatják. Mesterségük tízesével mind nagyobb virágzását eszközlik. Társulatokba s egyletekbe lépnek, szabályokat alkotnak, főnököket, czéh- s atyamestereket választanak érdekeik védelmére s a fegyelem fentartására. A monostor társulati és egyleti, szabadválasztási és testületi jogait, mint Guizot az európai civilisatio történetében írja, átveszik szerzetes mestereiktől, kiknek iskoláiból és műhelyeiből kerültek ki, hogy saját városi testületeiket szervezzék velők.

Ezen ipartársulatok, melyek végre a czéhrendszerben culmináltak, ezzel nemsokára egészen átalakították a városokat, s velők a világ képét megváltoztatva, új korszakot alkottak. Nem szükség önöknek részletesen előtárnom az élénk képet, melyet ezentúl Európa művelt városai élénk állítanak. Elég ha azt röviden pontozom. Az egész közélet, mely addig csak a fejedelmi udvar s a főúri vár, az oligarchia s annak vasalljai körüi forgott, most egyszerre a városok felé fordul. Itt virul fel az új élet az ipar által. Ez lesz rendezett ügyei, biztossága, életkényelme és gazdagsága által a hanyatló s romba dülő vár mellett a kormányzati és hangadó központ; a jólét és fényűzés forrása és helye. Majd önhatóságra emelkedik. Hatalmát és függetlenségét, sőt befolyását és túlsúlyát érdekszövetségek által méginkább neveli, biztosítja és hadaival fentartja. Kezdve a Hansától és a francia XIII-dik századi Compagnie des Marchands-tól a magyar szövetséges bányavárosokon át – melyek csak úgy vittek hadakat védelemre és támadásra, mint akár a Hansa – egész az angol

keletindiai kereskedelmi társulatig, mely Európánál nagyobb birodalmat bódított meg kis sziget hazájának, s azt hozzá még kormányozta is majdnem máig – mindannyi példa rá, mily virágzó hatalommá tudtak lenni ez ipar és kereskedelmi társulatok.

De ez nem is lehetett máskép. A kulturális fejlődés, a műveltség, a befolyás, az állandó hatalom mindenkor csak az iparral, az industrialis törekvéssel járhat karöltve. Nélküle alig képzelhető s annál kevésbé lehetséges. Még ha egy időre megakadt is vagy hanyatlik, a népek régi tőkéit fogyasztva sokáig élődnek belőle. Haladása és virágzása elhalásával azonban megszűnt azonnal a népfejlődés is.

A mai nomád arab és beduin, vagy a fél földműves fellah ugyanazon a pusztákon barangol, ugyanazon kutaknál itatja nyáját s üti fel sátorfáját, veti s aratja gabonáját, hol az ős atyák, hol Ábrahám és Izsák, Ismael és Jákob legeltették barmaikat. Egyedüli gazdaságát máig nyájaik és rabszolgáik képezik. Erkölcseik, szokásaik a régiek, hanem még inkább elvadultak. Ott túrják még máig majdnem ép oly primitív módon a földet, mint évezredekkel ezelőtt, midőn oda letelepedtek. De a kimerültek, a nem műveltek talaja még a szabad ember és a szabad föld daczára is mind szűkebben adja, majd meg is tagadja a sokhelyt elszaporodott ivadéknak munkája elégtelen gyümölcsét. S a kifogyotton csak úgy segíthet, a megfogyottat csak úgy értékesítheti, ha iparos üzettel összekötve, azt jobban művelheti, és terményét kidolgozva értékesítheti. Ennyire szükséges még első elemében is az iparélet a műveltségre és jólétre.

Ellenben tekintsük azt kifejlődésében városainkban. Mire az ipar uralkodóvá s általánossá lett, az ipartestületek felülkerekednek a kiváltságos patriciusi és hivatalnoki lakosokon. A munka s ipar lesz úgy szólván az egyedüli birtok- és jogforrássá. Egy ily városban minden ember munkás és iparos. Alig van polgár'és szabad ember a czéhen kívül. A czéhelépéssel kezdődnek emberi jogai. – Azon kívül nem is számít. De a mint ebbe belépett, munkás lesz és dolgozik, azonnal meglett testülete és becsülete, védelme s előmenete, életpályája és kenyérkeresete. A felzabádítás által már világpolgárrá, a mesterré avatással városa

törzspolgárává lett. Képessé vált minden joggyakorlatra, sok helyütt kizárólag minden hivatal viselésére is. Czéhlevele kiváltságos nemessége diplomájául szolgált. Megnyílt előtte nem csak a kereset, de a jólét forrása is. Becsületes munkája védve volt a túlzó verseny, valamint a kontár s a hamisító ellen. Keze szorgalmával emelkedő ipara és tehetősége által emelkedik magasabb pályára. Választó polgárrá és választhatóvá lesz minden hivatalra. Majd esküdtté és tanácsnokká, bíróvá és polgármesterré emelkedik. – Született őre és védője városának, bajnokává is lesz. Mert a város minden kapuja és fala, bástyája és tornya más és más czéh őrizetére és védelmére van bíz va. Győr és Kolozsvár s a t. újabb időkig megtartotta falai és tornyai erre vonatkozó elnevezéseit. Közülünk még sokan emlékezhetnek városaink egyenruhás lövész és vadász, tüzér és lovas csapataira, mint a czéhélet végső czopfja maradványaira; a mint azok már csak ünnepeink alkalmával díszeltek. És ha gyakran már mosolyra indítottak, nem szabad felednünk azért, hogy elődeik kiöntött véréből városaink megvédett falai piroslottak.

Ily magasra emelkedett az ipar a polgári, állami s politikai életben. Nagyobb jelentőséggel bírt még az etnikai, vallásérkölcsi és társadalmi irányban. Nem csak mint testületeket, de mint testvéri egyesületeket ott látjuk őket a vallás és keresztény szeretet felebaráti kötelékével egymáshoz fűzve; az egyházban megszentelve és felavatva, a mint templomokat s oltárokat emelnek, közáldozatokat s imákat tartanak, tagjaik számára kór- és szegényházakat alapítanak, hogy őket balsorsukban s ínségükben segély-jék, munkaképtelen agg korukban ápolják.

Alig volt valóban az emberiségnek e téren nemesebb és nagyszerűbb socialis intézménye. Befolyása alatt állott a nemzet legproductivabb, legmunkásabb osztálya, melyre, a mi fő, mindig csak a vallásosság s erkölcsiség, a keresztény szeretet s magasb erények, a szorgalom és mérsékelttség, a társadalmi rend és feyelem, a neveltség, művelődés és tisztesség nevében s érdekében gyakorolta hatását. Mert törekvése még társulati körén túl is oda igyekezett hatni, hogy ne csak saját tagjait védje, hanem az egész társadalom érdekeit; hogy ez az ipartestület a czéh tagjaitól csak jó, becsületes és jutányos munkát nyerjen.

Érdekes világitásban mutatják ezt elő az ipartörténet ama nagy okmányai, a czéhek levelei, szabályai és rendeletei. Megismertetik velünk egész műveltségük fokát, annak fejlődését, erkölccseit és észjárását. – A ki valaha csak egy ily czéhszabályt olvasott, ha mindjárt jelenleg mosolygott is avas soloecismusain, mélyen meghatva érezhette, hogy annak minden szava az emberiség nagy szellemi és erkölcsi, anyagi és műveltségi érdekeit hangoztatja; kezdve az Isten tiszteletétől egész a társadalmi és családi élet legapróbb részletéig.

Megvolt természetesen e mellett azután e testületeknél a középkor külsőségeinek is azon hagyományos apparátusa, melyet az akkor a sajátságos köztisztesség és műveltség, sőt a tekintély és hatalom lényegének vélt. Voltak ünnepeik és meneteik, csarnokaik és gyülekezeteik, vendégségeik, lobogóik és czimerjelvényeik, Mind az a szertartásos pompa és látványosság, melyet még mi is nagyobbára ismertünk, már csak külsőségeiben farsangi bohóságaikból, a czéhláda hordásából, akkor, midőn ez intézmény jelentőségét veszve enyészni kezdett. A test már rég hanyatlott s haldoklott. A szellem tűnni kezdett belőle. Ami megmaradt, már csak külső látványosság volt, az idejét túlélt, a kor igényeit többé ki nem elégítő intézmény helyett.

Ily factorrá fejlődvén a középkorban az ipartestületi élet, méltán kérdezheti a történelem, hogy változtatta meg hatalmi állását és befolyását?

A kérdéssel szemben úgy áll a történelem, mint akár a római colosseummai, vagy a veronai amphitheatrummal. Ott áll még részben félig-meddig épen. Körülötte is ott pezseg még az élet és virágzik a város. Kérdezni akarnók szinte, mért hagyta el colossalis csarnokait és páholyait, mikor lépett ki belőle, miért hagyja romba dőlni. Miért építi óriási ezredéves falai tövébe apró circusát és színházát, mint a fecske a palota párkányzata alá sárfészekét; a helyett, hogy használná még mindig ép falait vagy kijavítaná romjait.

Nem lehet! Az élet lehe elfújta örökvalóságra szántnak látszó épületét. Más, új erkölcsi rend lehetetlenné tette többé használatát. A vadállatok és viadorok véres spectaculumainak véget vetett a kereszténység új erkölcsi érzete. Valamint az ipar

szűk testületeit és feszes ceremonialéját szétszakította a kor tágabb körre intézett új iránya, az általános szabadság és boldogulhatás eszménye.

A történelemnek uraim, nem szabad soha kitérni e nagy kérdések elől; emelkedjenek azok bár mint a rejtélyes sphynx útjába. Körébe fogja azok eszméit, s a napi kérdések fölé helyezve, emelkedett iránya keretébe illeszti tényeik horderejét.

Ránk azonban jelenleg előbb külön feladat is vár. Nekünk, társulatunk történelmi munkálkodásának előbb hazai iparéletünk múltját is föl kell derítenünk, hogy számunkra a jelen feladatait a történelem szövétnekével megvilágíthassuk.

Volt-e és milyen hazai iparunk? Oly kérdés, melyre sokan a felelet helyett s előtt kétkedve rázhatják fejkét, vagy mosolyra vonhatják ajkaikat a magyar ipar felett, melynek épen az ellenkezőjét vélhették valónak.

Most csak adatokkal lehet tehát beszélnünk. És válaszolhatunk is azokkal.

Nem is lehet szándékunk, valami chauvinisticus felfogással egy külön eredeti exclusiv magyar iparról és annak történetéről szólnunk.

A kérdés ereje nem is állhat ebben. Ez csak azon értelemben birhat valódi tényező jelentőségével: hogy mennyire vett részt országunk az európai, a nyugati nagy culturalis törekvésekben és műveltségi áramlatai mozgalmában. Mennyire követte ezeket nemzetünk. Mivel járult hozzájuk. Mily új elemeket hozott netalán beléjük és közéjük.

Erre, uraim, történetvizsgálatunk mennél mélyebbre ereszkedik a kérdésekbe és részlettanulmányokba, annál teltebb kézzel, öntudatosabb és büszkébb fővel emelkedik fel belőlük a válaszra.

Egy újabb, a mily szellemes, úgy a szokás szerint kissé felületes francia író (Asseline) könnyedén kontárkodva beleereszkedvén történelmünk legmélyebb és legvitálisabb kérdéseibe, azon más-kép nem épen helytelen megjegyzést teszi, hogy monarchiánk népeinek ma egyéb gondja sincs, mint országaik, tartományaik?

nemzetiségeik poros s elszárgult okmányaival előhozakodni. Mind-egyik csak nemzetisége és történetjoga s élete jogcímét keresi. »Képzeljük – úgymond gúnynyal – Franciaországot, a mint a Fronde idejében a Provence és Bretagne, Bearne és Gascogne s több egykori, mindannyi külön tartománya s országa most újra külön autonómiát követelő okmányaival előállana, mintha Richelieu és XIV. Lajos soha nem is léteztek volna. «

Valóban így van valahogy, ha mindjárt kissé túlozva s ignorálva is a tényleges állapotokat, mint ez az elfogult idegeneknél a napikérdésekkel szemben rendesen történni szokott. Az állítás az ép ítélet rovására itt nevezetesen kettőt feledett, hogy a teljes igazságot felismerje. Egy az, hogy hát még az egy nyelvű Franciaországnak is volt ilyen korszaka, melyben nem olvadt még egygyé sok nemzetisége és tartománya; habár ez szerencséjére jóval hamarább, két századdal előbb állott be; és hogy szerencséjére volt akkor Richelieuje és XIV. Lajosja; minőre nekünk, akkori szerencsénkre és későbbi szerencsétlenségünkre még nem volt akkor szükségünk. De bízhatunk még azért államunk élet-erejében, hogy mire az elkerülhetlen szükség végre beáll, előhozhatja még mind a kettőt. Más az, hogy sokszor a fogadatlan ügyvédek is felizgatják feleiket mindenféle érdeknél fogva, igazságtalan követelések s igények formálására. De a bírón állt az igazságos ítélet. S ez ha kötelességét teljesíti, lelkiismerete szerint, nem a rajongó ábrándok, hanem az örök történeti igazság hiteles okmányai szövegének ereje, s a tényállás szerint fog dönteni.

Uraim, mi meglehetősen mély tekintetet vetettünk már eleve ez okmányokba. És ha még nincsenek is hazai és nemzet iparunk összes okmányai kimutatva; mégis mielőtt az ügyiratok teljesen becsomagolva volnának, előadói tisztünkben annyira eljárhatunk, hogy legalább előleges tájakozásul és információul szólhatunk már vizsgálataink eredményeiről; fentartva bár a döntő ítéletet a végeredményre.

Annyit régen tudunk már, hogy ipartörténetünk első okmányai is oda utalnak az európai keresztény civilizáció első elemeire.

Azon nap óta, hogy a magyar birodalom királysága a keresz-

ténység felvételével megalakult, mi is úgy, mint Európa minden művelt nemzete a műveltség ez áramlatát híven követtük. A keresztény nyugati civilizatio tiszta és dús forrásából merítettünk azontúl. Mindig solidarításban álltunk vele. Bátran fenhargon ismételhetem ebben, mit már máshol magam és mások épen úgy elmondhattunk: hogy az európai keresztény polgárosodásnak nincs egy eszméje, mely nálunk meg nem fogamzott volna; nincs vívmánya, melyet nemzetünk fel ne karolt volna. De erre épen úgy bírnia kellett a műveltség kellő elemével, valamint képességével és tehetségével. Tudjuk pedig, hogy vannak és voltak nagy népek és nemzetek a keleten épen úgy, mint éjzszakon, melyek erre képeseknek máig sem bizonyultak; kiket sem az önállás, sem a szabadság lehe nem hatott át, kiknek műveltsége ezredéveken át még örökös kiskorúságban teng.

Kétségtelen, hogy valamint a nyugati műveltség elemeit befogadtuk s átültettük újra hazánkba, hogy valamint megerősíteni és termékenyíteni képesek voltunk azt, úgy megvoltak az ily honkereső, hódító s államot alkotó népeknek is, mint nemzetünk, nemcsak ős cultural származásuk elemei s emlékei; de nem is lehettek legalább a legszükségesebb ipar- és mütárgyak gyakorlata nélkül.

Ott voltak már bizonyára a magyar táborban is a fegyvergyártók és ötvösök, ott a szíj- és kerekgyártók, a sisak és pánccéllemez és nemez, ott a bőr és prémkészítők s a szőrme-szűcsők. Egy ily egész népet magában viselő hadtábor sok fegyvert és eszközt, kincset és holmit zsákmányolhatott. Nem egy ellenség kezéből kivehette a kardot, fölszedhette a legyőzött hadseregek elvetett fegyverét, elvehette a megfutamodott ruháját, marháját és nyáját. De az élet és had szükségleteiben nem hagyhatta magát erre. Hogy még fegyvere s öltöny dísze is ezenfelül saját jellegével bírt, azt mai archaeologiai nyomozásaink is kétségen kívül helyezik.

Nemzeti múzeumunknak igazgatósága eléggé nem méltányolható belátása s gondja által, ezzel legújabban szakszerűen berendezett egész terme tanúság már jelenleg erre.

Első árpádkori okmányaink telvék a hazai iparélet és történet adataival. A királyi udvar s a megye vára, a

Székesegyház s monostor körüi ott találjuk, adomány-leveleik szerint, az udvarnokok és várjobbágyok szabadosai közt az iparosok számos nemét; kezdve az aranyművestől s ötvöstől, ki a basilika keresztjét s a hiteleshely pecsétjét készíté, egész a viaszgyertyamártás és pecsétöntéssel tartozó méhé-szig, mindannyi köröskörül megtelepedve lakik. Földeket osztanak ki nekik, melyeken csoportosan foglalnak együtt házhelyeket. Nem csak okmányainkban, de még az életben is máig rá tudunk mutatni ily telepekre régi királyi vagy megyei városaink s egyházi székhelyeink körüi. Zólyom királyi vára mellett – hogy csak egy példát mondjak – így máig a köröskörül levő faluk nevei jelölik még, hol voltak eredetileg megtelepítve nem csak a vár őrei és csőszei, az erdészek s a vadatmotozó vadászok, de a halászok is, és kovácsok, kocsigyártók stb. így lehet ezt nyomozni számos helyütt első korszakunkból már. Majd látjuk, hogy keletkezik ez iparos telepekkel, belőlük a fejedelmi udvar és megyei vár, a püspöki szék és monostor tövében a város. S a vár rég romba dőlt már, míg helyében rendesen ott áll most is a székesegyház körüi a virágzó város. Példa rá akárhány: Esztergom és Fehérvár, Veszprém és Pécs, Nagyvárad, Vác és Temesvár stb.

Legnemesebb civilisatori ténye bizonyára királyainknak és főurainknak, főpásztorainknak és szerzeteseinknek, tehát műveltségünk akkori főfactorainak, hogy importálnak a keletről, délről és nyugatról művészeket és iparos gyarmatokat. Hogy telepítik meg a hadak által kipusztult vidékeket, hogy pótolják a küzdelemben kifogyott nemzetségüket mindannyiszor, a mennyiszor erre szükség volt.

Elég Önöknek, mint történelmünk lelkes barátainak s avatott ismerősinek csak nagy királyaink: Sz.-István és László, III. és IV. Béla neveit említenem, hogy Önök elé állítsam a polgárosítás e nagy művét. Mint hozzák be előbb keletről és délről a bizanti s olasz művészeket és mestereket, városaink iparos, úgynevezett latinusait, akkor, midőn még a többi nyugat is onnét hordatta őket. Majd az államfoglalás és alkotás, a honvédelem és fenntartás nagy műveiben már kiveszett nemzetségeink elpusztult helyére behívják a szomszéd német szászok és frankok, bajorok, thuringiaiak és flandrok iparosainak egész csoportjait is. Po-

zsonytól Szebenig és Brassóig megtelepítik. Nyomukban minde-
nütt gazdag kereskedő városok, dús bányatelepek, nagy iparos
testületeikkel alakúinak, a magyar törvény és fegyver, a szabad
állam s alkotmányos liberalitás oltalma alatt.

A XIII. század közepe előtt már szerencsésen és sikeresen
be van fejezve e nagy mű. Létesítve van az átalakítás e korszakias
nagy ténye történelmünkben; s vele egyszersmind teljes szerve-
zetet nyernek az iparos testületek. Épen az időtájt körülbelől,
midőn Franciaországban Paris nagy prevot-ja Boileau első ál-
lítja össze és szerkeszti az iparos testületek ez éhs z ab ály ait.

Ha csak a M o n u m e n t a A r p a d i a n a című nagy mű-
ben, melyet Pozsony városának nagy tudományú fia: Endlicher
István történelmi irodalmunk egyik legkitűnőbb alakja tett közzé
összeolvassuk az Árpádházi királyok által alkotott városaink szá-
mára kiadott szabadságlevelek sorát, úgy már közel a félszázat
üti meg ezek száma.

Pedig ezek sora ebben még sem nem teljes, sem nem jelzi
a város első alakultát, sem törvényhatósága szabadalmain felül
nem adja azok teljes ipartársulati szervezetét. Az országnak már
akkor jóval több virágzó városa mutatható ki, mint a mennyinek
szabadságlevelét az időből bírjuk. A legtöbb azok közül is már
rendezett kész állapotban lép bennök élőkbe. Nem egynek fenn-
maradt szabadságlevele ekkor már az előbbi elveszettnek meg-
újítása; vagy csak IV. Béla s az utolsó Árpádok által önkor-
mányzati újabb adományozása és rendezése, az előbbi nagy or-
szágos katasztrófák után, melyekben a legtöbb város chartáját,
vagy annak már joggyakorlatát elveszthette.

Hogy mily kifejtett volt e városoknak ipartestületi élete és
szervezete, ha erről meggyőződni kívánunk, hasonlóan csak egy
pillantást kell vetnünk ama nagy és szép műbe, melyet Pozsony
egyik előkelő intézetének két kitűnő tudós tanára: L i c h n e r és
Michnay tett közzé: Budavár osa t ö r v é n y k ö n y v é n e k ,
e tudományszak mai színvonalán álló nagyszerű kiadásával. Benne
a XIII. század óta ismeretes városi e nemű rendeleteink bőven
illustrait szövegeit bírjuk.

Mindezen városi alkotmányainknak pedig, melyeket a ma-
gyar állam, a területén letelepített gyarmatainak, vagy mint ő

szépen és nemesen nevezé: vendégeinek, hospitoσει-
n e k adott, ugyan azon liberális alaptétele volt, melyet az ország
alkotmánya a nemzetnek nyújtott. Sarkalatos elve az önhatóság
és önkormányzat volt és pedig oly fokon, mint azt a mai leg-
liberálisabb charták hirdetik. Minden polgár független és sza-
bad volt minden földesúri hatalom alól; sőt a megyei kormány-
zattól is s egyenesen csak az országfeje: a királynak, tárnok-
ministere által gyakorolt hatalma alatt állott. Egyébként
pedig csak egyenlők által, saját testületök, velők egyenlő polgár-
társaik által voltak kormányozhatók s ítéelhetők. S e hatóságot is
a világít s egyházit, lelkészöket s polgármesterüket, valamint bi-
ráikat, esküdeiteket és törvényszékeket magok szabadon válasz-
tották. *) Épen így külön lefelé érvényesült ismét az elv az ipa-
rostestületek, a czéhek chartáiban s életében, hol ezek saját kö-
rükben megint önhatósággal és saját törvénykezéssel, valamint
szabad választással bírtak. Míg ismét a városok felfelé apellá-
tában is, ügyeiket hasonló jogú más városi polgártársaikhoz
fölebbezhették. Vetekedhetnek valóban városaink ez alkotmá-
nyozó chartái bátran a világ bármely városa szabadságaival.

A szabad népek amaz ös institution melyeket nemzetünk
alkotmányos életében mindig nagyra tartott s elévülhetlenül
megörzött: a semmit rólunk nélkülünk elve, s hogy mindenki csak
saját választott bírái és főnökei által ítéelhető és kormányozható,
régii alkotmányos tételek nagy elvei nyertek csupán kifejezést a
városok iparos testületeinek adott e jogokban. Nemzetünk kész-
séggel megosztá ezeket a vele egy vonalra emelt iparos vendé-
geivel.

Nem is hallunk itt nálunk semmit, a városoknak az uri ha-
talom és nemesség, a hivatalnoki ministeriálisok és városi patri-
ciusok úri törzscsaládai közt forrongott versengéséről. Városaink
okmányai arra mutatnak, hogy azok kormányzatát, főhivatalait
kezdet óta nagyobbára iparosok s ezek testületeinek tagjai viselték;
és hogy az ipar és a mesterlevél elegendő jogczim volt, mely öket
erre képesíté. Pedig köztök, mint itt is Pozsonyban, a királyok
komáit találjuk, s előkelő magyar nemes családok ivadékait,

*) Lásd ezeket részletesebben: Ipolyi Beszterczebánya városa művelt-
ségtörténeti vázlatában.

mint hasonlóan itt a Marczalfyakat már 1347-ben, mint a város polgármestereit. Valamint Budán váltakozva a német és magyar iparosok egyaránt a főbírák; és Szepesben I. Károly király udvari ötvöse már megyei alispán is. A legtöbb helyt, mint bányavárosaikban az előbbi nemes birtokosság, földbirtokával együtt beleolvad s egyesül a várossal a közös bányaiparra, s aláveti magát önkénytelenül a város polgári joghatóságának.

Nem csoda azért, hogy magyar városaink már a középkor óta minden nemzetbeli iparosoknak nemcsak menhelyévé, de valódi hazájává lőnek. Seregesen vándoroltak beléjük, boldogulásukat keresni s megállapítani, mint akár később Amerikába. Tisztelettel és szeretettel teltek el az ország iránt, mely szabadsága teljében és védelmében részesíté őket.

Ily magasra emelte uraim az iparos testületek polgáraiból álló városaink életét a magyar állam. Hogy magasabbra nem nevelhette, annak mérsékeltebb körülményeink, kedvezőtlen viszonyaink, folytonos hadaink s ezekben megfogyott népünk okozhatták.

De hogy városaink sem nőttek fejünkre, hogy testületeik nem kerekedhettek államéletünk fölé, nem válhattak ki egészen belőle, mint például a Hansa, vagy a német közvetlen birodalmi városok, annak kétségtelenül városaink exclusiv polgári szelleme, s idegen nemzetisége mellett is, természetes állami és kormányzati józan érzékünk és politikánk szabhatott határt. Nálunk állami organismusunkban sem az aristocrazia és oligarchia nem fejlődhetett feudalismussá s vasaili hűberré, mint a német birodalomban harmincz és néhány országot alkotva. Sem a nagy városok nem képezhettek mindannyi önálló republikát, mint Olaszországban; sem a királyság nem lehetett oly absolut hatalommá mint Franciaországban; de végre a megyék sem képezhettek egymástól egészen elváló oly kantonokat mint Schweitzban.

A nemzeti hanyatlás korszakában a városok virágzását éri mindjárt nálunk is mint mindenütt először a csapás. Az idegen uralkodás, a török járom, a párthadak megakasztják az iparozgalmat. A városok falai megé menekül a lakosság. Táborrá lesznek ismét és várakká. Előzőnli őket a nemesség. A polgárok czivakodnak már velők. Elvesztik ők is iparos jellegüket. Nyárs-

polgárokka lesznek, inkább apró földjeik és házaik érintetlen birtoka, mint az iparüzlet s kereskedelmi forgalom érdekli őket; kifordítják minden irányban szűkkeblű feltékenységeket. Kizárólagos természetüknél fogva nem tudnak a nemzetesttel egybeformni. Idegen nemzetiségi korlátoltságuk merevebbé lesz. Nem képesek a nemzetet mozgató és lelkesítő nagy eszméket megragadni. Ez által elvesztik befolyásukat, mely őket másképp méltán és jogosan megillette volna, és oly jótékonyan hathat vala a nemzet túlsúlyban levő aristocratiája és nemessége életére és politikájára, sőt kormányzatára is. A közéletben nincs többé szerepök. Az ország tanácsában és gyűlésein nem vétetik számba szavazatuk. Minden átmenő had, ellen vagy jó barát zsarolja őket; s ők nagyobbára mindenkivel készek tartani a szerint, a mint tehetik s a legkönyebben menekülhetnek ismét tőle. Országos nagy nemzeti és hatalmi elvek helyett, apró helyi kérdések érdeklik, őket csupán, s legfeljebb még a hitújítási, pártszakadási viták egyházfoglalások stb. foglalkoztatják. Ime városaink hanyatlásának okai, melyek bennök sokhelyütt az ipart is lassan megölték, vagy csak elfojtani segíték és tengésre vitték.

De nekünk nem városaink, hanem iparunk élete és története levén tárgyunk, ha rámutattunk virágzása feltételeire, melyeket a városokban számára alkottunk, – ki kell még jelölnünk, mint fűződnek e közben a kezdet óta már hazai és nemzeti iparunk számai.

Nem kell félnünk még a mai legcosmopolitább természetű ipari áramlattal szemben sem, hogy nevetségessé tesszük magunkat, chauvinismusba esünk, vagy épen paradoxont mondunk, ha hazai és nemzeti iparról szólunk.

Kétségtelen, hogy minden kezdetleges ipar, mint például rendesen az ős házi i p a r is, épen úgy eredeti, népies, nemzeti formákat ölt és saját eltérő gyakorlatokat mutat, valamint a legmagasabb ipari művelődés ismét nemzeti műveltségé lesz. Rendesen csak a közönséges, a közép ipar az, mely világpolgári jelleggel bír; melynek nincs sem hazája, sem országa. Ez az, mely inkább gyárilag magasb műérzék nélkül készül. Mert a mint némi műirányra s műízlésre emelkedik, azonnal felveszi magára a nemzet egyéni jellegét, még a gerencsér fazekán és cserepén is.

Mint a görög s etrusk vázákon, mint a római terra sigillatán, mint a chinai és japáni, a sévresi, meiseni és bécsi porcelláun, úgy veszi fel ismertető jellegét, akár a mi múlt századi durvább holicsi és stomfai, pozsonyi és tatai kezdetleges vagy éppen parasztos majolikánkon. Nemcsak a szak- és műértő, de a laikus is észreveheti ezt; ha egyikét gyűjteményünkben látta, azonnal megismerheti rajta a művészeit jellemző vonásokat.

Ős háziparunk pedig, mely eddig mintegy tudtunkon kívül létezett, díszesen és dúsán képviselve megállotta helyét még a többi nemzetek versenyében is a bécsi világkiállításon. E gyűjtemény képezi már felállított országos iparmúzeumunk egyik alapját. És jelenleg bízvást, mint tényező léphet elő dús alakzataival s idomaival az európai népek felélesztett hasonló műformái s alakrajzai gyűjteményeinek kiadásában. A mű, melyet a kormány külön bizottság megalakításával, Fisbach avatott rajzai és színes képei kiadásával létesített, a többi nemzetek hasonló vállalatai közt ezen tanulmányaink kezdetén méltó helyet biztosít nemzeti háziparunk számára, *)

Majd most fogjuk ismét itthon, midőn kint bemutatott s méltányoltott, háziiparunk műveit és mintáit ismerni és becsülni tanulni. Majd most fogjuk fonása és szövése, hímzése és kötése érdekes ornamentális alakzatait méltányolni, melyeket culturája őskorából antik műveltségünk örökségeként hozott át. Ott találjuk őket még sok helyütt már csak rejtve népünk főkötőm, ingvállain és pártáin, egri vagy somogyi czifra-szürein és tulipános ládáin; mintegy ott feledvén rajtok ékítményi műizlésünk több száz vagy ezer éves alakzatait.

Mily hatással volt pedig egykor nemzeti iparunk e divata, szabása, ornamentikája a viseletben, mutatja az, hogy hazánkban a népünkkel érintkező népségek rendszeren felvették még újabban is a magyar népviseletet; nem csak a magyarok közé beolvadtak, mint például Eger stb. vidékén; hanem

¹⁾ A házipar ornamentikája hasonló kiadásai péld. Lay: Ornamente BÜdslavischer nationaler Haus- u. Kunstindustrie. – Fischbach, Ornamente der Gewebe; s a most kiadás alatt levő »Magyar házipar« fönnemlített mintái.

ott hol a tótok és németek stb. máig is megtartották nyelvüket, szintén felvették a magyar ruhát és szokást.

Jelenleg természetesen a népviselet, a házipar már mind inkább eltűnőben van eredetiségében. A civilisatio árjának ama nivelláló hatása, mely egyenlítő, romboló munkáját rendesen a kiváló- és kitűnőnek, az eredeti – s egyéninek elmosásával kezdi, már nem sokára elsöpri ezt is.

Szerencsére, hogy még az utolsó órában nyomait felismer-tük; másképp itt is csak egy tabula rasa maradt volna számunkra, Ezzel is szegényebbek leszünk vala, ősiparunk elemei végnyomait sem lévén, mint annyi más végleg elveszettet, többé képesek ki-mutatni. Míg így legalább könyvben ismét és múzeumban, ki-adásainkban és kiállításainkon, ha nem a népéletben és nemzeti műformáinkban fentarthatjuk és örökíthetjük ős népiparunk ere-deti mintáit és motívumait.

De az ős, az autochton házi műipar épen úgy, mint az au-tochton nemzeti állapot egy magából nehezen fejlődik magasabb műveltségi állásra. Idegen új termékenyítő elemnek kell hozzájárulni. Vegyületlen ős culturák alig léteznek. Ha igen, azok vagy alacsony fokúak vagy stationariusok, megcsökönösödtek. A mai nyugat-európai népek nagy cultural képességüket és magas mű-veltségüket annak tulajdonítják, hogy számos nép culturelemei vegyültek el beléjük: a czelták és czimberek, a gallok és frankok, a román és germán népek ős-culturái. A népek szellemi világa fejlődésének épen úgy egyik főkelléke az érintkezés, a társadalmi elvegyülés, valamint az az egyes emberek képessége fejlesztésére szükséges. E folytonos viszony szálai szövéséből áll sokszor az észrevétlen, csöndes és lassú culturali növekvés is.

A jelenkor egyik nagyszerű ténye, mond egy távoli, primi-tiv civilisatio kiváló írója, hogy a kor műveltségét nem egy nép, hanem valamennyi képviseli. Hogy azt nem csak az egyik veszi át a másiktól, hanem mindannyi már is előbbi ős culturánépektől örökli.

Nézni kell csak például népünk házipara hímzési és szövési ornamentikáját, mely, a mint sokban kétségtelenül ezredéves gyakorlatot mutat és az árpádházi korszakban bizonyára már ott állott, hol ma; úgy a szakértő előtt feltárja még mű elemeit is.

Könnyen felismerhetők még ékítményeiben a keleti és bizanti ornamentika s ennek alakzatai mellett a primitív, az elvadult és eltévedt naturalisticus irány. Majd feltűnnek a sajátos különváló kedvencz alakzatok vonalai is, a mint azok egyre ismétlődnek. Sokszor szálról szápra, színről színre észrevehetjük bennök mint szötte műeszményeit és képeit, ábrándjait és vágyait századokon át ez ünnepélyes öltönei, terítői és lepedői himzésébe, melyeket nem a piacra, de a családi szentély boldog ünnepei s eseményei számára készített.

Bennök olykor még a népek fejlődése menetének egész története is rejlik. Származásuk, más népekkel való érintkezésük, vándorlásaik és letelepedéseik történetének egész művelődési skálája észlelhető lesz ezekben, ha egyszer majd teljesen bírjuk s a végső részletig elemezve átvizsgálhatjuk a bő anyagot, melyet a házműipar emlékei nyújtanak. Talán felfedezhetjük még ekkor külön nemzeti műtípusaink alapeszméit, műalkotó idomainkat beszöve és kihímezve egy és más sajátos ornamentikánk alapelemeibe. Talán feltalálhatjuk köztük az annyira kedvelt s méltán szemrehányt nemzeti sallangokat és sujtásokat is.

Mint minap egy kitűnő külföldi ethnograph állítá, hogy a népköltözést, és nevezetesen épen a magyarok útját is, még az ázsiai fűnemek nyomán fel lehet ismerni, melyek hadainknak a keletről mai hazánkba vezető költözési útján máig feltalálhatók¹); úgy nagyobb biztossággal lesz talán elmondható, hogy háziparunk nyomaiból még ősipariculturánk útja szintén kivehető.

Nagyobb még háziparunk politikai nemzetgazdászati jelentősége. Nemcsak sajátos, kedvencz és jellemző ízlésében, hanem rendesen műgonddal és tartósan alkotta benne szükséglete s ékessége tárgyait az egész nép maga. Ez által pedig függetlenné tette magát, és szabaddá szükségletét az idegentől. Meggazdálkodta a fölös költekezést. Mert csak annyira lehetett és volt, a mit saját keze munkája alkothatott. Ez a versenyben inkább a munkához, mint a költekezéshez fogta. A munkafelosztási sokszor túlzott és fonák elméletnek, az ilyesmi csupán barbár álla-

*) Helm: Kulturpflanzen und Hausthiere in ihrem Übergang aus Asien, Grichenland und Italien in das übrige Európa. Berlin 1870.

potot jelezhet. De ma túl vagyunk már jó részt eme nemzetgazdasági doctrinale merevségén is. Ezek összeegyeztetése, a házi és szakiparnak saját körében egymást kiegészítő művelése, jelenleg már a józanabb törekvések feladata.

Az idegen ipar, valamint műveltség érintkezései csak ott veszélyesek, hol az egészen műveletlen és tehetségtelen tunya vagy dépravait és demoralisait népet az egyszerű importra kényyszerítik. Hol az olcsó és nyomorult gyártmányért oda adja, mint az afrikai Tiktombu az üveggyöngyért s az amerikai Siouri a rakipalinkáért értékeesebb österményét s elveti saját nemesb készítményét. Valljuk be, hogy sok helyütt majdnem ennyire jutotunk már, különösen felföldi népünknel, hol a kartongyár bátyus colporteurjei vagy minden falu pálinkatőzsei darab rongyért és kolompérszeszért váltják be a nép véresverejtékű munkája gyümölcsét.

Ellenben hol a szorgalmas, munkás, tehetséges nép az idegen ipart assimilálva veszi fel magába, akár saját termelését javítva utánzásával, akár munka erejét jobban értékesítve vele és mellette, ott az csak gazdagítja s erősíti anyagi állapotát és műveltségét.

Példa rá nemcsak háziparunk, mely e processuson annyi ezer éven át sokszor átmehetett, hanem magasabb műiparunk is; sőt mondjuk ki bátran: még kis művészetünk is.

Hazai műtörténetünk tanúság rá, hogy a középkori nagy műízléseket nemcsak pusztán sajátunkká tettük, hanem azokba részünkről is új tényezőket, új műalakokat és műelemeket hoztunk. Az európai műirodalom egyik első tekintélye elismerte ezt.¹⁾ Műtörténelmi munkáinkban pedig kimutattuk a magyar árpád-korszaki félkörív-román ízlés nevezetes és kiváló sajátságait.²⁾ A művészetnek valóban oly fokára jutott ez időszakban az egyházépítészet hazánkban, hogy egyaránt új alaptervezeteket

¹⁾ Auch auf Slavische und Magyarische Stämme werden die neuen Kunstformen übertragen, und auch von diesen nicht durchaus ohne Betätigung ihrer Eigenthümlichkeiten aufgenommen, – mond Kugler a középkor műtörténetét először megalapított munkájában.

²⁾ Ipolyi kisebb munkái. Magyarország középkori építésze. A középkori szobrászat Magyarországon. I. 27. 33. 75.

valamint ékítményeket alkotott. Fanciaországban, hol a világ legnagyobb művészi alkotása, a csúcsív ízlés akkor a XIII-dik században már legmagasabb fejlődését érte el Európában, egyik legkiválóbb művésze: Villard d'Honnecourt a cambrai híres dorn építész, hazánkban járván az időtájt, méltónak tartotta templomainkból a máshol nem látott műmintákat berajzolni albumába.¹⁾

Nem kisebb fokot érhetett el műiparunk így az ötvösségben, mert arany s ezüst zománcz-művünk külön műipart is alkotott. Már a magyar vezérek őskora e nemű maradványai meglepően mutatkoznak. Első királyainknak pedig egész mellszobrát bírjuk már ércben és zománczban. A középkorban ez páratlan virágzásnak indul nálunk. A keleti rekesz, sodrony s egyéb zománczok legszebb alakzatú dús és választékos combinatióinak minden nemei keletkeznek, oly változatossággal és kiképzéssel, s ehhez oly nagy számban is, hogy velők külön magyar és erdélyi zománcz-nemekkel gyarapítottuk a világ e nemű ötvösiparát és művészetét.

A mű- és történelmi- emlékek tavali budapesti kiállítása alkalmával már mintegy ötféle ily külön jellegű zománcz-nemet és külön műgyakorlatokat voltunk képesek annak leírásában meghatározni. Nem is említve a magyar ötvös díszművek ott tárgyalt másneveit.²⁾

Nem fog ezután senki csodálkozni azon, hogy a műszerető Estei Ipoly herceg- és bíbornoknak, mint esztergomi érsek- s egi püspöknek kincsei egykorú összeírása jegyzékében, melyet az akkori mű- s irodalmi renaissance magaslatán álló műértő udvaroncok készítettek, az erdélyi zománczművel díszített billiomait különösen ennek megjegyzésével kiemelve találjuk. S a mint társulatunk, művészetünk ez okmányait a régibb inventariutnokokat egyre kutatja, előhossa s kiadja, úgy mindenfelől nagy-szerű ily hazai zománczkincs ismerete tárul újabban élőkbe. Míg másfelől régiséggyűjteményeinkben és kincstárainkban most

¹⁾ Az egykorú ó-francia jegyzet szerint, melyet rajzkönyrébe írt: *J'estois un foisen Hongrie. La vi jo pavement d'une glize de si fait maniere.* Lásd az előbbi id. h. 33.

²⁾ Magy. mű és tört. emlékek kiállít. – Műtörténeti tanulmány, különös tekintettel a magyar ötvös- és zománczműre.

ismerjük fel újra nagy műbecsű példányaikat. De nemcsak mi; felismerte azokat már a szemes ipar is. Észrevette, mily sensatiót kelt kitűnő becsők. Felélesztette azoknak nemcsak kereskedését, hanem készítését is. Jelenleg utánzásai is már nemcsak műkedvelőket szereztek nekik, de piacot is. Közönségesebb gyártmányai Hollandia s Amerika piacaira már mint magyar ékszerek importáltak; zománczremekeink pedig egész a Windsori udvarig keresettek. Természetesnek fogjuk találni ezen műiparágunk kifejlődése mellett, hogy a XII-dik század óta magyar ötvösművet és zománczkészítést tanító több magyar szövegű eredeti codexunk maradt fenn. Ezek egyikének szerzője Kecskeméti Péter, ki saját nevével számos ötvösmester kortársa nevét fenhagyta, a mint nevezetesen a zománczmű különféle kezelését az egyik vagy másik gyakorlata szerint leírja. A b Fel S S RÍ híres Zömör ötvös családtól kezdve, mely már a XV-ik század eleje óta Kolozsvárt is üzte e műipart, egész az aranyműveseiről híres Amsterodamig figyelemmel kíséri művészeti technikáját, feljegyezvén mindazt, mi különösen a magyar zománczkészítésről ismeretére jutott.

Ily nyomok és adatok mellett tökéletes összefüggésben megérthető, mikép válhatott a békési ajtosi földművelő parasztgazdának fia, s a festészetben korszakot alkotó híres Dürer Albertnek atyja, a békés-gyulai ötvösmestereknél oly kitűnő aranyművessé, hogy az iparműben gazdag Nürnberg egyik első mesterévé vált. Érthető, hogy gyulai zabolamíves ötvöstestvérenek fia ismét Kölnben, a virágzó kölni aranyművesek közt egyik első mesterré lett. Oly apró városok, melyekben ma alig található csak egy jóra való szatócs is, akkor arany s ezüst díszedényeket készítettek. Mint például Korpona, hol a szövetséges magyar bányavárosok a király s tárnok számára felajánlandó drágább s művészibb ezüst serlegeket készíttetik. Mily ellentét a mai kifejlett iparhaladással szemben; midőn fővárosaink aranyműveseinek nagy része is csak a cseh gyárak rósz és hamis arany s ezüst portékája és holmija elárusításával foglalkozik. Csak is addig virágzottak íme e városaink is, míg magasabb iparéletük volt, A mint ez hanyatlott s enyészett, elhalt vele az élet; kiszállt belőlek az éltető lélek; s most csak tengő ipart és tengéletet folytat-

nak. Míg akkor oly városokban, mint Beregszász vagy Medgyes az első akkori szobrász Stoss Vid fiai telepedtek meg atyjok művészetével, alkotva műtermekben hazai nagyszerű gót- szárny- és szekrényoltáraink dús faragványait. – Hogy alkották ennek műveit másutt mások, nem folytatom most tovább. Mert íme csak egy-két legmagasabb iparág gyakorlatát említve is, mily bőven szólnak kútfontok. – Félnem kell, hogy előbb kimerítem rövid időnk, s az Önök becses figyelmét és türelmét, mintsem adatainkat, vagy csak példáimat is.

Pedig mindezeknek éppen csak a kezdetén állunk még. Csak most kezdenek megnyitni kútforrásaink; csak most jutottunk az Önök levéltáránál ismét egyik legdúsabb érhez.

Ha mégis végül itt nem állapodom meg, tulajdonítsák azt, uraim, a mai élénkebb történetérzéknek s ama gyakorlati felfogásnak, mely a történelmet is már, ha nem mai divatos tapasztalati tudománynak, legalább a régi világítószöveteknek kívánja tudni.

Másképp is ama történeti iskolának vagyunk hívei, mely a históriát nem csak a múltak tanújának, a testis temporumnak, hanem az élet mesterének is, vitae magistrának tartja.

Felkeressük még ipartörténetünk adatait is a múltban, hogy velük megalapítsuk léte feltételeit a jövőben. A történetírónak, ha valaha, jelenleg Janus-arczczal kell a múltba és jelenbetekintenie; hogy midőn kitárul előtte amaz, lássa benne ennek feladatait is. A történelmi szellem, ha a múltak tényei után járt, tanulságával mint szövetnekkel a jövő elébe fog világítani.

Önök tudják, hogy az iparügy, az ipar kérdés ma hazánk égető s elsőrendű kérdésévé lett; tudják, hogy az az országnak élet- s a nemzetnek létkérdésévé vált. – Pozsonytól a Székely-Háromszékig viszhangzik a nemzet jobb- jai szózata; küzd törekvése a magyar ipar terjesztése érdekében. Erezzük, hogy nélküle el kell vesznünk, vagy csak tengéletet, gyarmati létet kell folytatnunk. Míg ellenben ha valami képes anyagi és szellemi haladásunkat biztosítani és fejleszteni, ezt csak a szorgalmas munka, az értelmes s önálló független ipar gyakorlata teheti.

A jobbak, a közelebből érdekeltek s értelmesebbek ezt már felismerni látszanak. A mozgalom megindult s erős léptekkel kezd haladni. Ipar gyülekezetek tartatnak, testületek létesülnek, kiállítások rendeztetnek, sőt már iskolák is, és tanműhelyek keletkeznek. Az irodalom, az időszaki sajtó pedig a kérdést napi-rendre emelte.

Mindezzel természetesen még nincs egyhamar segítve a bajon. Társulás, kiállítás máris magasabb fejlődést, nagyobb közérületet föltételez. – Az olympi versenyre csak gyakorlott athléták vállalkozhatnak sikerrel. Nekünk ez még csak ismerkedés s erőnk próbálgatása lehet. Hiányainkat és hibáinkat épen úgy föl kell ismernünk, mint igyekezeteinket és törekvéseinket szükség méltányolnunk. De reméljük! A mozgalom máris magas hullámokat vet, s az egész országot begyűrűzni készül. Talán sikerülend neki ipariskolákat is, és műtermeket alapítani, jobban s eredménydúsabban, mintsem gyárat vagy munkástársulatókat alkotni, s az ügynek ez által biztosabb alapját megvetni. Most mindez vajúdjóban van. Társulataink még nem eléggé verhetnek gyökeret a készületlen talajban. Rendesen mint a nagy, új átalakulások kezdetén, a mozgalom erős és zavaros hullámokat vet fel; A magukat túlélte, szűkké vált régi czehtestületek helyébe újon alakuló intézmények kezdetén, túlzott igények és kétes sikerű kísérletek keletkeznek. Beléjük vegyülnek az emberiség s a társadalom nagy érdekeinek összes kérdései. – A birtok és munka, az ipar és tőke, a productió és concurrentia, ezek védelme és versenye, a prohibitiv s a szabad kereskedelmi és vámrendszer; sőt végleg az összes socialisticus és communisticus doctrinák is beszövdönek a kérdésekbe. Ezek rajongó elméleteivel s olcsó óhajaival kívánnák megoldva látni a nehézségeket azok, kik inkább szerepet mint munkát keresnek. Szerencsére nálunk még nincs, vagy csak nem lehetne munkakérdésnek helye a mai európai értelemben; hacsak üres s indokolatlan eszmék nem fújatnak fel azzá, mint hozzánk máshonnét importált bajok. Nálunk még elég szabad a munkatér, mely elfoglalva nincs. Csak a magasabb értelmiség s ügyesség, a szorgalom s kitartás hiányzanék hozzá; a mit még folyvást szintén importálnunk kell. Legtöbbször még magának az iparnak kellene meglenni, hogysen

kérdései támadhassanak. Előbb meg kell valóban teremtenünk a nagy ipart, s azután szólhatunk csak a munkáskérdésről, a munkaadók és munkatevők, a mesterek és segédek kérdéséről. Minden e nemű doctrinák és theoriák egyelőre elhallgathatnak bízvást, s akkorra hagyhatók nálunk, mire majd az ipart kifejlesztettük.

A legnagyobb nehézség, melyet számba vennünk, melyet leküzdenünk kell, az a közönyösség, az érdeklődés hiánya, melyel közönségünk, főbb- és középosztályaink általában épen úgy, mint mesterembereink és népünk az ipar iránt viseltetnek. Nem értik sem magasb nemzetgazdászati eszméjét, sem culturális s az anyagi jólétet gyarapító erejét.

A kiskorú s a szabadságra meg nem érett nép az iparszabadsággal csak úgy visszaél, mint minden más szabadsággal. Arra nézi azt is, hogy szabad nem dolgozni is, és szabad rosszul is dolgozni. Mit a szoros czéhtestületi élet virágzásának idejében nem igen lehetett tennie büntetlenül. Most ha lehet annak s általában a munkának minden fegyelmetől, s ezzel nem sokára a munkától is ment, és szabad kivan lenni. Ha csak szerét teheti más bármily tengő életmódnak, szívesen eltaszítja a munkát magától.

A munka nagy, magas és nemes elve, mint a függetlenség és szabadság, az erény s erkölcsi érzet, az anyagi jólét egyik kútforrásáé ismeretlen még előtte. Rá csak a megélhetési kényszer hatásával bír többnyire, mióta a megszűnt czéhtestülettel megszűnt egyszersmind életállás is, társadalmi character és categoria, sőt kaszt lenni.

Nálunk még szélében uralkodó előítélet, hogy az iparos nem lehet művelt, önálló, szabad ember és úgynevezett úr! Hogy ilyen csakis a birtokos, hivatalnok vagy általában munkátlanul élő ember lehet, Az iparos e magasb categoriákból ki van zárva. A ki tehát be akar azokba jutni, mindenekelőtt főtörekvése az iparnak hátat fordítani. – Ha benne van, igyekszik tőle, ha csak szerét teheti menekedni. Annyira lenézettnek, megvetettnek véli azt maga, különösen mióta még testületét is, mely büszkeségét fentartotta, a czéhet elvesztette. Tanulmányoznunk kell ez irány-

ban kis városaink iparkörei szellemét, honnét magát az ipar máig leginkább újoncsozza.

De nem is csoda. Iparos életünk és viszonyaink valóban nem igen kecsegtetők az újabb időben; és naponkint jobban satnyulnak jelenben. Mióta a czéhek hanyatlottak és kimúltak, évtizedek óta már az iparos nevelésre semmi súlyt sem fektettünk, semmi gond sem fordított. A felavatás és felszabadítás, a mesterré képesítés már csak üres ceremóniáié volt. Sajátlag pedig annyit jelentett, hogy egy idegen, elhagyott gyermek felvétetett az iparos családja által inkább házi szolgává, mintsem mesterinassá s iparújonczzá, a gyermekek dajkájává, futógyermekké, kin mindenki az ütlegig tölthette kedvét a mestertől és mesterné asszonytól az utolsó legényig. A betanítás épen csak a kevés szabad időben eltanult fogásokból állott, melyekkel a mások által nem végzett durvább munkát kellett pótolnia. A felszabadítás azután sokszor csak a vándorbottal a világban való koldulásra szóllott. így lett a legtöbb, ha a szerencsés véletlen vagy kitünőbb tehetsége nem segíté, oly rász iparos mesterré, kik képesek lettek iparunkat megbuktatni, s a legroszabb vásár- és gyári áru importnak is utat nyitni hazánkba, hogy külföldi árugyarmattá legyen.

Természetes volt, hogy ily iskola és nevelési módszernél valamint életkilátásnál fogva, mindenki menekedni igyekezett tőle; s a ki csak tehette, hátat fordított az iparos életnek.

Maga az iparos, ha már nem hagyhatta abba mesterségét, a mint módja bírta, legalább fiát nem nevelte többé arra. Elküldte gymnasiumra, hogy ha csak félig-meddig átúszna is, úrrá tehesse. Ha mindjárt írnoki állásnál sem volt magasbra kilátása, mégis azt hitte, hogy fia nálánál jóval többre vitte, s a mi fő, úrrá tette őt, kinek nem kell többé dolgozni. Adjuk hozzá, hogy ez irányt nálunk nemcsak ő, hanem mindenki javalta. Philantropiai, cultural törekvést vélt az által elősegíthetni, ha a mesterség és ipar helyett a túltelt gymnásiumokat a mesterségtől elvontakkal is gyarapíthatta. Ezt valami nagy culturali haladásnak vélték. Csali minél több féltanult s keveset dolgozó urat, s annál kevesebb iparost képezni, volt legalább tényleg nálunk a culturali irány.

Ellenben az ipar nagyobbára a legelhagyottabb elemmel

újonczozta magát. A szegény zsellérnek és parasztnak, ki telken többé meg nem élhetett, gyermeke vagy árvája ment s vétetett fel már inasnak, s ezzel gyermekdajkának és házi szolgának. Hogy mily iparos válhatott ezekből, kiknek legnagyobb száma még elemi iskolát sem járt, írni, olvasni és számolni nem tudott; s mestere részéről inkább a legdurvább elbánásban, mintsem a mesterség oktatásában részesült.

Míg ha ellenben az iparos saját fiát megfelelő iparos nevelésben részesíti; ha maga kellően beavatja, a kitanultat segédjéül veszi; ha rá hagyja műhelyét, nevét, vásárlóit, munkaadóit és munkásait, hitelét és tőkét: mindannyi közülök kitűnő iparost képezhet, kik ismét magasabbra emelhetik, szélesebbre terjeszthetik iparukat. Épen úgy, mint a művelt gazda saját örökölt birtokát kétszerezheti észszerű gazdaszatot fektetve a nyert alapra. Míg ellenkezőleg ez és az, mindig csak hivatalra és sajátlag hivatali kenyérkeresetre nevelve, tönkre teszi saját alapját is, melyen felemelkedett.

De hiszen, hát erre talán egyebet sem kell tennünk, mint ez állapotokat megvilágítanunk, azután jó ipariskolákat állítanunk!? Kétségtelenül. Még pedig előbb számos alsó ipariskolákat, azután pedig a gymnasialis tudós iskoláknak megfelelő arányban magasabb és szak-ipartanodákat is. Míg Bécsnek például néhány gymnasiuma van, addig e mellett csupán szövőipar szakiskolát háromszor vagy négyszer annyit bír. Úgy tudom, nálunk az egész országban sem volt eddig egy sem. De volt majdnem minden még oly apró városnak is gymnasiuma: sőt sokszor kettő is: katholikus és protestáns. Nem is volt a városkának egy iparos mestere sem, ki legalább a grammatikát és syntaxist, hanem a rhetorikát is és poesist el nem végezte volna. Csak ha semmi egyéb pályához sem juthatott, fogott atyja mesterségéhez. Tudott folyóan, ha roszul is úgy beszélni latinul, hogy a kistót városkának akár anyanyelvül lehetett volna a latint tartani. De azért semminek kevésbé nem nézte volna az ember, mint iparos telepnek. Ámbár minden lakosa mesterember volt s egyre járta hetenkint s havonkint többször is a vidék parasztvásárait. Hogy mily eredmény nyel és sikerrel, azt íme a jelenlegi hazai iparos állapot mutatja; melyből, midőn a vásárról ha-

zajövet mámoros fejjel felébredt, azon vette magát észre, hogy maholnap nincs iparunk. Hogy egy külföldi kozmanosi pamutgyár bátyus colporteurje tönkre teszi takácsaink összes szövőszékeit és vászon-festőink egész keresetét. Íme, Uraim, ez is egy darab hazai ipartörténet, még pedig a legújabb: jelen századunk ipartörténete, melyben éppen minden nemzet ipara százezer-mérföldnyi lépéssel haladt előre.

De végre is észrevettük volna magunkat. Megkezdtük az iparmozgalmat, s a mi a fő: az ipariskolát. Az Önök városa Pozsony, itt is az elsők közé állva, szép példát adott. A kezdet természetesen nagy nehézséggel jár. Nemcsak sokáig keilend még küzdenünk bajaival, de le kell küzdenünk az ipariskola s az iparos élet ellenében is tapasztalt ellenszenvet, Magam is szerencsés lehetvén egy-két ily ipariskola felállításával kísérletet tenni, tapasztalásból szólhatok, mily idegenkedéssel, mily ellenszenvvel találkozik nem csak az ósdiaknál, de az érdekelteknél is. Oly kis rothboroughban is, hol sajátlag minden ember mint mondám iparos, a köznélemény csak gymnasiumot akarna, melyen a lakosok gyermekei urakká, hivatalnokokká nevelkednének, nem pedig ipariskolát. Holott sem ezt, sem azt magától feltartani nem képes. Mindent az államtól s egyháztól várnak, nem hogy ők ezek segélyére, melynek tagjai volnának. De míg az ipariskolába ma is 50-100 ipartanonczot küldhetnek, addig gymnasiumába annak legvirágzóbb korában s a vidékkel együtt nem tudott átlagszámban véve a felénél többet járítani. Az eredmény pedig még ezen alul is állott. Alig emelkedett az egy-két úri categoriájú ember fia is tovább az alighogy megélhetést is nyújtó hivatalnoki, irodai categoria magasb fokánál. – így vált azután a sok rősz és kontár, félig földmives és parasztvásárra dolgozó iparos; s így másrészt a sokféle fruges consummere nati existentia. Ha a nemzetnek elsatnyult, elhanyagolt eleméből, a roszul vagy éppen nem tanulókból lesznek az iparűzők, hogy fejlődjék akkor az ipar!? Hogy emelkedhetnék fel, ha megvonatik tőle ama szellemi és anyagi tőke, mely egyedül képes virágzását előmozdítani. Ki ne tudná, hogy a külföldön rendszeren jó iparossá és kereskedővé képződni majdnem annyi szorgalmat, tanulmányt és költséget igényel, mint a tudós iskolák járása.

Meg kell szüntetnünk tehát mindenekelőtt az elfogultságot, a lenézést, melylyel az iparosélet s üzlet, különösen a vidéken még egyaránt műveltebb fensőbb, valamint közép s iparos osztályainkban küzd és találkozik. Magasra kell emelnünk eszméjét, hogy tiszteltté tegyük az intézményt, melytől országunk anyagi virágzása, nemzeti létünk gyarapodása és állása függ.

Meg kell azután indítanunk a mozgalmat. Még pedig nem üres tüntetések, nem nyugtalanító láрма vagy épen áldoctrinák hiu hirdetésével, a munkások és munkaadók izgatásával; hanem leginkább, az iparos nevelés és szakiskolák állításával.

Mert balgaság ám azt hinni, hogy mivel az ipar jelenlegi hanyatlásában is sajátlag iskola nélkül eltengett, az hajdan is, midőn nálunk még virágzott, vagy ott a hol most virágzik, iskolák nélkül volt és van, vagy el lehet nélküle a jövőre is.

A történet tanúsága itt is az ellenkezőről győzhet meg. Nem csak hogy a középkorban már apáról fiúra szállt a tanítás, s ez által egyre fejlődött és emelkedett is gyakorlata. A nagy mesterek ezen felül mindenkor valódi iskolákat alapítva korszakias mozgalomnak s új mű- s ipar irányoknak voltak kezdői. A st. galleni monostor román-basilikái építészeti iskolájától kezdve a st. denisi Suger apát csúcsiv-építészeti új műízlés feltalálóiig, az ötvös és szobrász st. Eligius- és Bernwardig felér ismeretünk az első nagy szerzetes mesterek- és művészeknek középkori első iskolái – s tanműhelyei felől. Nem egy eseményből ismerjük még, hogy keletkeztek a nagy mesterek iskoláiban a még nagyobb tanítványok. Cimabue utaztában lovagolva megpillantja a pásztorfiú Giottot, mint rajzolja szénnel a határköre báránya képét, és felvéve ki tanítja őt az újkori festészet első mesterévé. Crowe és Cavalcasole festésztörténete nagy műve minden lapján olvashatjuk) mint fejt ki egy festői iskola a másik után mindig több és nagyobb tanítványt Rafaelig és Tiziánig, Yan-Eyck-ig és Dürerig, akkor, midőn még mint iparosok sajátlag czéhet képeztek, a speziarik czéhét, melyben a gyógyszerészekkel, asztalosokkal, üvegesek- s aranyzókkal egy czéhtestületet képeztek, s tanoncok inasok voltak inkább, mint sem mai szépművészeti akadémikusok; de a kik közül még amazokat felérő nagy mester, mióta műakademiáink léteznek, azért még nem képződött. Ha-

sonlón fejlődik a nagyszerű középkori építészet tovább a kolostorokból, a székesegyházak tövében épült páholyokból; hol egyik a másiknak adja át gyakorlatával nem annyira vélt titkát, mint inkább magas művészi lehet; mely úgy áthatja mindnyáját, hogy olykor az egész család összes fiai, a strassburgi remek dorn lángeszű építészenek, Steinbach Ervinnek például, még leánya is építész és szobrász lesz.

Nem is kell hinnünk, hogy azt csupán valami titkos gyakorlati fogásként örökölték. Meg volt mind ennek mélyebb tudományos alapja és oktatása. Míg az újabb kor híres romanticusai, germanistái és classicusai a Chamissók, Grimme és Göthék azt hitték, hogy a csúcsív gótépítészet csak úgy a germán rengeteg ős tölgyei ágasbogas növése szerint, ennek ábrándos utánzásával mint valami nemzeti sajátosság keletkezett; tudjuk, hogy eredete inkább kereshető Gerbert-Silvester pápa, magyar szent koronánk adományozójának matliesisében. Euclides egyenoldalu háromszögének és a quadratum hypotenusaja catethusainak kombinációjában.

Hogy a nagy mesterek iskolái máig sem multák idejüket, hogy azokat chablonszerű ipariskola ma sem pótolhatja, azt mindannyiszor tapasztalhatjuk, amint egy alkotó művész előlép. Azonnal alakít ő magának iskolát. Amint egy Storno Sopronban, Pannonhalmán, Besztercebányán restaurálja műemlékeinket, azonnal szervez magának körülményeit mindenütt, mostani elhanyagolt iparunk körében is. Rajza, tervezetei kivételre egyszerű fogásokkal betanítja az asztalost, a kovácsot és lakatost, a faragót és festőt a megfelelő műízlésben való kivitelre s annak technikájára; hogy az illető iparos maga is csodálja oly műnek kivitelét, mire képtelennek vélte ismeretét és tehetségét. Ujabbban egyszerűen így megkísérlettük a magyar házipar egyes ornamentális alakzatainak kivitelét, még pedig olasz renaissancekori intarsia-féle fakirakatban a templom padokon. Az Önök dómjának jeles restauratora Lippert hasonlóan így tudja alkalmazni a rendelkezésre álló hazai iparerőket; melyekből ilyen vezetés mellett a közönséges ipar minden ágában úgyszólván egész magasabb ízlésű műiskolákat és műipart lehet a mesternek alkotni. Míg ellenkezőleg másrészt gondatlanságunk és hanyatlásunk annyira jutott, hogy mesterembereink a leghanyagabb és ízlés-

telenebb munkát végezték, és hogy már papirosvirág készítésre is mesternőt Poroszországból kell importálnunk. Felszámították máimások azt, hogy mennyi milliókat viszünk ki ez első szükségletű krajczáros czifraságért is, melyet az utolsó paraszt legényig és leányig visel a nép ünnepein lakadalmain stb. Mennyit viszünk ki egyházi díszcikkeinkért, melyeknek biztos itthon a piacza, s melyek éppen csak a legközelebbi időben kezdenek készítettetni ismét itthon is. Ki volna képes kiszámítani vagy éppen előszámlálni a többit, a minek kiállítására úgy látszik annál képtelenebbek lettünk, mennél többet fogyasztunk és pazarlunk?

Ellenben iptartörténetünk adatai, s a máig félig romban, félig eltorzítva fenlevő műemlékeink fenhangon hirdetik még egykori mű- és ipariskoláink egész sorát és nagy körét. Mindenütt hol egy kiválóbb építész, festő, szobrász alkotott és dolgozott a középkorban hazánkban, a székes- vagy monostori-egyház egész tájékán megtaláljuk még iskoláját is, a vidék többi fenmaradt egyházain. Rámutattam a műiskolák köreire többször már vizsgálataimban, a mint azok itt például Pozsony mellett mutatkoznak a Csallóközben és Fehérhegységben, a Mátyusföldén vagy másutt, mint a Nyírségnek (hogy mindjárt az alföldre is átmenjünk) s Egernek vidékén, vagy a felföldön mint Turóczban és Zólyomban, Szepesben és Sárosban máig külön csoportokban kijelölhetők még.

íme itt az iskolák s alkotásaik egész sora, mint az még középkorunk romjain is mutatkozik. Nincs is más mód iparunk és műiparunk felélesztésére. El kell kezdenünk az alkotást és vele mindjárt az iskolát. Budapesti új építészeti alkotásaink legjobb példa rá, hogy meghozták mindjárt az építészeti iskolát. S ma már mellettök szépen fejlődhetik magasabb irányban műegyetemünknek és mintarajztanodánknak oly mesterek által, mint Steindl, Schulek és Keleti, vezetett tanítása.

De közönséges iparunkra még szükségesebb s előmozdítására a legsikeresebb is a népszerű, alkalmas és czélszerű kis iparos iskolák felállítása. Ma a világ úgy is annyira reálissá lesz, hogy az iskolázásban is azt keresi, melyik visz leghamarább és legbiztosabban a kenyérkeresethez és biztos álláshoz. Neki indult mindannyi e hitben a réaliskolának, hogy most nagyrésze kiáb-

rándulva forduljon belőle vissza. E magasabb intézetek, a nagy kereskedelmi akadémiák, a fensőbb műiparoktatás, a mi tőke- s iparszegény hazánkban, hol úgy is legtöbb ember csak életmódot kereshet egyelőre, még kevésnek nyújthat állást. A legtöbb ipar-üzőnek nálunk eleve jó elemi tanoda mellett minél gyakorlatibb kis iparoskolára, s ezen felül szakipartanításra van szüksége. A szív- s elmeképző valláserkölcsi oktatás és olvasmány mellett, itt leginkább a munkára, az iparra buzdító tanok és példák fognak hatni. Ha velők erre már eleve olvasó tankönyvünkben lelkesítjük ifjúságunkat, neveljük s emeljük a munkakereset és ipar s a munkás s iparos állás iránt szeretetüket és tiszteletüket, kezdődhetik azután a többi is. A rajz és mintázás, majd a legszükségesebb természet- s anyagtani kezelés, könyvviteli és levelezési oktatás, a mennyiben lehet szemléltető modorban meg fogja adni azt, a mi erre elkerülhetlenül kívántatik. Nekünk, népünknek, iparosainknak nincs költségünk, nincs időnk, hogy a legszükségesebb tanításon felül erre most bővebben költskezhessünk; még kevesebbé, hogy ebben luxust üzhessünk. De oly módon épen úgy fővárosaink, mint vidéki apróbb városaink iparának, még az esteli vagy vasárnapi oktatás által is nagy s általános lendületet lehetne csekélyebb költséggel, a tanoncok nagy többségére nézve eszközölni. Kis városaink értelmes lakosai nem sokára nemcsak vásárookra legprimitívebben dolgozó iparosok lennének. A fővárosoknak majd mindannyi ipartelepeit képezhetnék, melyeken többnyire a saját házával, kertjével, szőlőjével bíró iparos jutányosabban s nyugodtabban, jobb erkölcsi körülmények közt dolgozhatnék rajz és minta szerinti megrendelésre, mint ezt most a nagy városi iparossegéd teheti. Erre kell tehát őket megfelelően kiképezni. Egyelőre az úgy sem értett közép- és polgári iskola is háttérbe léphet ezelőtt. Valamint az iparostanítással összekötött felsőbb elemi tanodáink tanterveiből bizvást elmaradhatnak azon utasítások, melyek az anyanyelv magasabb irálya s irodalomtörténete tanítását követelik most. Ki sokat markol, rendesen keveset foghat. Valóban nagy zavarba jöhetne nem egy tanító, ha e rendszabálynak, mely valamely német vagy schweiczi programmból íratott át, komoly kivitelére gondolni eszébe jutna. Mert tudvalevő, hogy hazánk lakosai nem egyikének, főt legnagyobb részének anyanyelvén sem magasabb

irodalmat, sem ennek irodalomtörténetét: az oláhnál, tótnál, szerbnél, vendnél stb. nem volna képes felfedezni, s kérdés, hogy valóban célszerű volna-e felfedezni. Kétségtelenül a legcélszerűtlenebb lenne legelői épen, mint a programm kívánja, erre oktadni iparosainkat, kiknek ma sok másra jóval nagyobb szükség van, mint például: az állam hivatalos nyelvének ismeretére is.

Szűk helyzetünkben másképp is megárthat, mint már is ártott, ha a jóból, a kellőnél többet akarnunk. Nem lehet a dolgok rendjét felfordítva a felső végről, vagy egyszerre mindent kezdenünk.

Ha egyszer a derék iparos módossá is lett, majd megjön a vágya a magasabb művelődésre is. Csakúgy mint a meggazdagodott angol iparos, ki nagy üzlete és keresete után már 40-50 éves korában oly birtokhoz és tőkéhez jutott, hogy iparától, ha nem visszavonulva, legalább azt már csak vezetve is nem csak megélhet, hanem jólétnek is örvendhet; talál időt akkor majd a mienk is bővebb tanulmányra és kellően kiművelheti magát abban, minek szükségét érzi. Az ilyen nemcsak irodalomtörténetre, de ott Angliában még a jog és politikai tudományra is tesz szert. Nem egy megtanulja, ha kell, még a latin nyelvet is akkor. Deus illi haec otia facit. Akár lordmayor és alderman, communer, parliament! tag lehet és lesz.

S a mily messze látszik ez esni, uraim, mai iparos állapotainktól, valódilag épen oly közel áll s összefügg nem csak iparéletünk, de állami s társadalmi kérdéseinkkel, sőt az ipartörténettel is.

Ma holnap az állami közegek alig győzik már az adminisztratív munkát. De még kevésbé győzi az állam hivatalnokai számát. Pedig nevelésünk, iskoláink mind többet ömlesztének évenként e pályára. Ezen keresi ma képzett ifjainknak hasonlíthatlanul legnagyobb száma előmenetelét, prosperálását vagy csak megélhetését. Alig ismer már más életmódot mint iskolát végezve úriasan és mitsem téve otthon gazdálkodni, ha van min, azután a politikával, sokszor csak hivalkodva foglalkozni, vagy diplomát keresni és hivatalt vadászni, hogy megélhessen. De az állam nem bírja ezeket mind többé nemcsak nálunk, hanem másutt is ellátni.

Túl van terhelve hivatalnokokkal. Bekövetkezik a hivatalnoki proletariátus. Már is mindenféle más közkormányzati rendszer alakításáról van szó, különösen kisebb, korlátoltabb tehetségű államokban, melyek el nem bírhatják a fizetett hivatalnoki közegek nagy számát. Az önkormányzat elve, mely nálunk mindig uralkodott, s máig sem múlt ki, más államrendszerekben is uralkodóvá s korszerűvé kezd ismét emelkedni. Előbb utóbb felülke-rekedhetik annyira, mint Angol- sőt Németországban is. Nagy városainkban pedig és nagy községeinkben megyei kormányzatunk központi helyein, maholnap nem lesz meg az önkormányzat gyakorlatára képes, használható és válogatható egyének száma.

Vidéki birtokos gentrynk minél jobban elfoglalja észszerű gazdászata, mint ez épen oly kívánatos; és minél kevésbé foglalják el az élénkebb, lármásabb politikai emótiók, mi nem kevésbé kívánatos, annál ritkábban fog részt venni a közügy szolgáltatáiban. Jogosan sem kívánható, hogy messze útra mindig csak ő fáradjon a központba. Még kevésbé kívánható a kifejlett iparral is szemben, hogy csak amaz érdeke legyen képviselve. Már csak azért is nevelnünk kellene tevékeny, virágzó, művelt városi iparos osztályt, melynek főbb emberei a nemzettest és lét e nagy érdekeit méltón képviselhessék. Jelenleg ennek hiányában tudjuk hogy még csak esküdtzékeink sem léphetnek életbe. Sok városnál immár beállott az eset, hogy alig van polgárai osztályából egy független tekintélyesebb emberök, kit polgármesteri vagy tanácsnoki állásba lehetne helyezni. Importálni kell máshonnet a hivatalképes embereket; ámbár minden jóra való iparosa a helybeli gymnasiumban iskoláztatta a fiát. De ezek mindenféle tengődnek kis hivatalaikon s otthon tekintélyre épen azért s választásra nem juthatnak.

Nekünk is ime csak virágzó ipar által emelt módos és művelt iparososztály adhat erre mint a külföld városainak tanácsnokokat és polgármestereket; mint akár Londonnak lordmayorokat s aldermaneket. E művelt, hazafias, az ipar által már is jólétnek örvendő férfiak kormányzata által megoldva lenne nálunk is, mint másutt az önkormányzat és joghatóság kérdése is. Ily tapasztalt hazafias iparoskar, a legkiműveltebb hivatalnoki

ügyvédi s általában diplomával bíró kategóriák tanácskaránál is jobban fogna érteni városa leginkább iparos érdekű ügyeihez.

Nem is kell e miatt példakért a távolba járnunk. Nem kell ipartörténetünk teréről tapodtat sem lelépnünk. Ebben s itthon is feltaláljuk mindezt már czéhtestületeink korában. Nem csak saját testületeik ügyeit és törvénykezését önhatóságilag végzik. A városi hatóság kormányzatát s administratióját is ők vezetik. Láttuk, hogy épen úgy résztvettek a honvédelemben is. Hogy városi erődeik sokszor egyedüli őrségét képezték; így hivatvák nem kevésbé még most is a honvédelemre. A mint a hadkötelelem úgy is általános kötelezettséggé, militiai rendszerre növi ki magát, úgy ebben is az iparosztályé lesz az első szerep. Ez fogja adni az újabb hadaknak mind nélkülözhetlenebb technikai főerejét; csak áthatva legyen egyszer magas jelentőségétől s a hazafiúi érzettől.

A közérzet és szükség, a közvélemény valamint a történet fenhangon hirdeti és követeli tehát e nagy igazságok és socialis kérdések felismerését, melyeket az iparnak kell megoldani. Felismerve jelentőségét, sürgeti az iparnak tanítását és nevelését s magasabb irányának kifejlesztését. Hirdetnünk kell dicsőségét és hasznát, hogy munkára buzdítsuk végre ama renyhék és henyek seregét, kik lenézve a munkát s ipart, az uraságot, a műveltséget a munkán kívül vélik kiváltságos dologtalan állásokban kereshetni. Ki kell mutatnunk, hogy mint birtokos osztály, mint földműves nép, mint agricol állam az ipar nélkül tovább nem létezhetünk. Hogy a pusztá nyerstermelés primitiv talajkimerítő munkájával napról-napra nyomorultabb gyarmati existentiára jutunk. Évről-évre érezzük a mint a föld, az időjárás megtagadja a termést, melytől egyedül várjuk anyagi jólétünket. Kárba veszve munkánk. Nem tudjuk mivel pótoljuk a hiányt. Nem akarjuk megérteni, hogy a durva anyag feldolgozása az ipar által a civilisatió első igénye és factora. Hogy e nélkül örökös függésben és kiskorúságban maradunk. Hogy az ipar több hasznot, nagyobb jólétet, magasabb műveltséget nyújthat végre is, mint akár primitiv földművelésünk, akár úrias és hivatalnoki állásaink. Hogy jó iparosnak lenni és műszerét jól forgatni, többet ér és jóval nagyobb tisztesség is, mint túlnépesített hivatali irodáinkban a

legszebb caligraphiai példányokat alkotni, vagy bureaui fogalmazványokat s irálymintákat esztergályozni. Hogy általában az iparállás felér bármily más kenyérkereseti móddal. E téren épen úgy lehet alkotni a munkásságnak észszel, tehetséggel és szorgalommal, mint a legmagasabb pályákon. Míg a siker s eredmény ezen jóval biztosabb.

A társadalmi téren is naponkint magasabb factorrá emelkedik. Csak akkor, ha a munka eszméje áthatotta az egész társadalom meggyőződését, ha ez mindenkinek nélkülözhetlen kellékvé lesz, várható az emberi társadalom biztosabb consolidációja. Ez által a magány tevékenység is valóságos társadalmi s állami tényezővé emelkedik; s az államhatalmi functiók apparatusa a legnélkülözhetlenebb orgánumokra szorítkozhatik.

Ez egyszersmind a tér, melyen a mai népboldogítási elméletek jól alkalmazva a legmagasabb valláserkölcsi eszmékkel találkozhatnak, s a gyakorlati életben is legkönnyebben létesíthetők. Mint szent könyvünknek a bibliának első lapjain olvassuk az emberi nem sorsának ítéletét, hogy arcza verejtékében munkálkodva kell vesztett paradicsoma után boldogulását keresnie; úgy az emberiség egész története máig e körül forog. Az ember kísérgette minden módon e sorsát megfejteni és megkerülni. Millióknak kellett dolgozni százezerek boldogulásáért. És mégis soha sem érhették el nemzedékeikben ez úton, munka nélkül sem birtokuk biztosságát, sem annak teljes élvezetét; ha még annyi kasztot és vasallt, jobbágyot és rabszolgát állandósítottak is, javaik és külön dologtalan életnek megőrzésére. Assyria- és India-, Egyiptom- és Babilontól kezdve Hellason és Rómán át a legújabb s leghatalmasabb államokig, mindannyi társadalom példa rá: hogy amaz általános szellemi és anyagi munka nélkül, melyet a valláserkölcsi érzet követel, egyetlen egy sem tarthatta fen sokáig virágzását vagy csak nyugalját is, és létét. Mindannyi hanyatlott, a mint nagyobb mérvű munkátlan gazdagságra és élvezetre jutott.

De épen úgy tarthatlanok és kivihetetlenek az újabb phiantropiai elméletekkel octroyait socialisticus és communisticus tanok, melyek az eszményi egyenlőséggel az emberi szabadságot és egyéniséget tönkretethetik, de az emberiség és társadalom ígé-

nyeit épen azért soha sem eléghetnek ki. A római lex agraria vagy Menenius Agrippa munkamegtagadó strike-ja óta Fourrierig és St. Simonig vagy akár Cabetig, Blancheig és Rospallig képesek voltak az államokat felforgatni; de nem újabb s boldogabb társadalmakat alkotni.

Csak egy segít itt is. Vallásunk nagy elvei, a keresztényszeretet gyakorlata mellett a munka. Ama nagy elvek, melyeket minden kor magas és jámbor elméi hirdettek: A szorgalom és az erény; mint nemzeti nagy költőnk mondja, e kettő az:

Mi felett sorsnak nincs semmi hatalma égben ez, földön az áld.

Sem nagyhatalmi állás, vagy a hadak túlnyomó ereje, sem a régi történeti dicsőség, vagy új politikai doctrinák, társadalmi elméletek és forradalmak nem képesek azt pótolni.

Tanúi voltunk legújabbán egy példátlan nagy háborúnak és conflagrációnak, mely egy nem kevésbé nagy nemzetet leverte és kizsákmányolt. De virágzó ipara, szorgalmas munkája, köznépének erénye és vallásossága jobban képesíté a balsors csapásai elviselésére, mint vesztett híres hadivitézsége, nagyhatalmi állása s addigi európai diplomatikai túlsúlya. Leküzdötte velök egyszerre a háború dülását és a benső társadalmi communisticus lázadás forradalmát. Megbírta vele a legnagyobb hadi sarczot, melyről valaha a történet beszél. Megtanultuk belőle az igazságot, hogy a szorgalom és erény, a hazafiasság, munka és ipar a hadak erején is túl tesz, sok milliárdnyi zsákmánysarczot is megbír; a legélesebb látású államférfiak terveit és számításait is kijátsza és egy nemzet öntudatát még inkább fokozza.

A nemzeteket hódító s államába olvasztó Róma még jobban értette népeket tönkre tevő hódítást. Lucius Paulus Aemilius consul, midőn Róma versenytársát, Hellast végleg leverte, nem csak oly nagy sarczot vetett lakosaira, utolsó talentumukat is kizsarolva, hogy egy századnál jóval továbbra képtelenné tette őket még az adófizetésre is; de rabszíjra fűzve magával vitte Rómába foglyul a még le nem konczott iparosait is és művészeit, a rhetorokat s a bölcsészeket, sőt még utolsó történetírójukat is, Polybiust. Ezzel sikerült ugyan a virágzó Hellast végleg tönkre tenni; de a történet feljegyezte, hogy az importált ipar és művészet, a rheto-

rica és bölcsészet, mint rabszolga, mint luxuscikk s nem mint munka fejlődés, Rómát csakhamar hasonlóan rabszolgájává tette. Fényes palotáival és lakomáival, nagyszerű politikai s ügyvédi szónoklataival és pártéletével, az addig hadban és munkában edzett egyszerű római polgárból rút sybarita vázt tett; államát pedig s birodalmát szétbomlásra hozta.

Hiú ábránd, hasztalan remény az ily sikerektől: a nagy haderőtől, magas államélet és hódításoktól, csupán a nagy tudományos képzettségtől és neveltségtől, a luxust képező importált iparosok- és ipartól, az elméleti iparos doctrinák alkalmazásától várni egyedül segélyt. A munkás kérdések ilyen vagy amolyan megoldása; az ipar- és kereskedelmi szabadság vagy a védelmi, prohibítív rendszer, a kiviteli és beviteli vámegegyezmények helyes alkalmazása egy vagy más esetben segíthet a bajon és lendületet adhat az iparnak. De csak úgy vagyunk velők, mint a különféle, vagy éppen ellentétes orvosi rendszerek gyógyhatásával, az ismeretes mondat szerint: *et hoc et illó systemate, et curantur et moriuntur homines*. Lehet így is úgy is, ezzel s amazzal a rendszerrel is kigyógyulni vagy belehalni a betegségbe.

Az egyetlen universalis gyógy- és módszer ebben, mint az élet minden viszontagságaiban az erős és mély valláserkölszi érzetre fektetett munka és szorgalom. Ennek alapján kell kifejtelnünk azután az ipar mindennemű ágait körülményeinkhez képest. Csak a kitartás, a mérséklet, a türelem fogja ezt teljesen meg hozni. Még e mellett is azután szükség lesz éppen úgy az oktatásra s a keresztény szeretet és humanismus gyakorlására.

Ezek mindenesetre az első elemi kellékek, hogy iparos állapotainkon segítve legyen, hogy iparunkat előmozdítsuk. – Kétségtelenül szükségesebbek egyelőre, mint az ipar egyéb izgalmas napi kérdései. – Itt van tere a hazafiasságnak és liberalitásnak, a keresztény szeretetnek és jótékonyásnak, humanismusnak és philantropiának; sőt a méltó ambíciónak és dicsőségnek. Ki e téren ma versenyez, az ipart segíyezi, iparos nevelésről és szakiskolákról, tanműhelyek állításáról gondoskodik, az emberiségnek s nemzetének a legjobb szolgálatot teszi.

Erre forduljon a társadalmi munkálgodás. Nem is fog hozzá nagy kincs kívántatni; nem is annyi, mint fölös számú gymnasi-

umaink és tudós iskoláink alapítására és fentartására, ösztöndíjaira és tápintézeteire. Az utóbbiakkal e téren, bol inkább helyén vannak ma, mint a tudományos nevelésben, jóval nagyobb eredmények lennének elérhetők. A tevékeny és fáradhatlan szeretet és hazafiúi érzet nagy példákat mutat, mit voltak képesek alkotni és elérni egy Don Mazaz Nicola, a szegény Olaszországban pap, egy Kölping kanonok Németországban, a valódi kegyesrendi és calasantini szellemű Szabóky nálunk; s már nem egy városunkban e példát követő legényegyleteink feláldozó és gondos vezetői. Nem említem a külföld e nemű nagy intézeteit, az angolok rongyos iskoláit, a francia munkástanodákat, a nagy legényegyleteket, melyek a munkás kérdések communisticus elméleteit végre is a felebaráti szeretet jótékonyágának terére, mint a legtermékenyebbre helyezték; s ezen oly meglepő nagyszerű intézményeket alkottak, mint a kiváló államférfi Gneist elnökleite alatti berlini munkasegélyző egylet*)

De nem folytatom tovább. Ámbár hosszas s unalmas is lehettem már, még sem hiszem, hogy feladatomtól eltértem volna, nemcsak a jelennel, hanem a múlttal szemben is. E nagy és terjedelmes nemzeti és történelmi kérdés így felfogva, a jelen nemzetlét kérdése. – Vissza kell azt helyezniünk magas jelentőségre és talajára, hogy a történelem s a társadalom egyaránt méltassa és megoldhassa.

A mint az Önök városának a múltban egyik legnagyobb dicsőségét virágzó ipara képezte s ez emelte az ország fővárosai közé; úgy a jelenben is ez tarthatja fen e magaslaton. És Pozsony valóban az elsők közt felismerte már e feladatát. Meleg fészket állított ölében az iparnak. Munka-iskolákat nyitott egyes iparcikkék terjesztésére és meghonosítására. Polgárai társulatikig istápolják, egyesek nagylelkűsége áldozatokat hoz és már tápintézetekkel is segélyzi a munkást.

Íme uraim a verseny méltó tere, melyre városainknak mint az egyesek jótékonyágának ma lépni kell, ha városuknak jólétet s maguknak a haza iránt valódi érdemeket akarnak szerezni. – Midőn Franciaország híres régi tartományi, vagy épen ko-

*) Central-Verein für das Wohl der Arbeitenden Classen. Lásd jelentését a brüsseli Congrès d'Hygienie et de sauvetage a Bruxelles 1876.

ronázási fővárosai, mint Rheims például, elvesztettek régi jelentőségüket és fenyőket, az ipar terén kezdtek versenyezni. És Reims neve ma champagnei-iparáról is talán világszerte híresebb, mint volt egykor koronázási ünnepélyei által.

Kívánjuk hát Pozsonynak is, hogy valamint koronázásai által leghíresebb városa volt a hazának, úgy legyen ezentúl ipara által is, ha már nem koronáz is többé.

Fogadja ebben bódulatunkat nemes múltja iránt, s hő kívánatainkat magasb jövőjeért. – Míg ezzel egyszersmind nyilatkozatot óhajtottunk adni azon felfogásunknak, hogy Magyarország történetében egyaránt méltányoljuk nem csak a nagy hazafiúi emlékeket, hanem az iparos törekvéseket is, mint hazánk jelene és múltja felvirágzására elkerülhetlen kelléket. És kinyilatkoztatni kívántuk, hogy Magyarország s a nemzet főtörekvésének arra kell intézve lennie, hogy a tudomány és ipar a munka és tanulmány által méltó helyet foglaljon el a világ népei közt.